

2. DELIMITAREA ZONEI CONSTRUITE PROTEJATE

2.1. Justificarea inițierii demersului de instituire a zonei construite protejate, cadrul legislativ – normativ

2.1.1. Cadrul legislativ - Statutul juridic și importanța monumentelor și a zonelor protejate din Roșia Montană (planșa 01.2, Anexa 7.4)

Elementele de patrimoniu cultural ale Roșiei Montane se încadrează în două dintre cele trei categorii de monumente istorice definite prin *Legea privind protejarea monumentelor istorice* (L. 422-2001 republicată): *monument* și *sit*. De asemenea, aceste elemente se înscriu, conform *Planului de amenajare a teritoriului național – Secțiunea a III-a – Zone protejate* (aprobat prin L. 5-2000), în mai multe categorii de monumente istorice de valoare națională excepțională: *ansamblu urban* (Anexa III, nr. crt. 174, poziția g.3), *arhitectură industrială* (Anexa III, nr.crt. 483, poziția l.1), *monumente de arhitectură populară* (Anexa III, nr.crt. 497, poziția m.2) și în categoria *unități administrative cu concentrare foarte mare a patrimoniului construit cu valoare culturală de interes național* (Anexa III, nr.crt. 663, poziția „comune”).

Patrimoniul cultural al Roșiei Montane: L.422-2001, L.5-2000, LMI-2004

Cea mai cuprinzătoare categorie patrimonială relevantă pentru zona Centrului istoric, *situl*, este reprezentată pe de o parte de *Situl arheologic Alburnus Maior – Roșia Montană* (cod LMI 2004: AB-I-s-A-00065) care, deși nu are o delimitare instituită precisă, cuprinde toate vestigiile romane și, implicit, acoperă și Centrul istoric. Pe de altă parte, în aceeași categorie, *sit*, este inclus și *Centrul istoric al localității* (cod LMI 2004: AB-II-s-B-00270).

Situl arheologic Alburnus Maior (LMI-2004)

Aceeași zonă a Centrului istoric este încadrată în PATN/III la categoria *ansambluri urbane* (Anexa III, nr. crt. 174, poziția g.3).

Centrul istoric al localității, 35 case și galeria Cătălina-Monulești (prin LMI-2004)

Categoria cu cea mai largă reprezentare este cea a monumentelor, în care sunt incluse **35 de case** (cod LMI 2004: de la AB-II-m-B-00277 la AB-II-m-B-00311) la care se adaugă *Galeria „Cătălina-Monulești” din zona protejată a centrului istoric al localității* (AB-I-m-A-00065.05).

Celelalte componente de patrimoniu cultural ale sitului (LMI-2004)

Imaginea completă a valorii culturale a sitului, instituită prin cele două legi menționate, se conturează doar adăugând și celelalte componente de patrimoniu, situate în afara zonei Centrului istoric – *așezarea romană de la Alburnus Maior, Zona Orlea; Exploatarea minieră romană de la Alburnus Maior, Masivul Orlea; Vestigiile romane de la Alburnus Maior, Zona Carpeni; Incinta funerară din zona „Hop-Găuri”; Galeriile romane din Masivul Cârnic, punct „Piatra Corbului”* (coduri LMI 2004: AB-I-m-A-00065.01 – 00065.04 și, respectiv, AB-I-s-A-20329), *5 case* (coduri LMI 2004: AB-II-m-B-00271 - 00275), *Biserica greco-catolică* (cod LMI 2004: AB-II-m-B-00269) și *Monumentul comemorativ al lui Simion Balint* (cod LMI 2004: AB-III-m-B-00417) din cimitirul bisericii menționate.

Monumente istorice – grupe valorice

Ierarhizarea care se desprinde din încadrarea juridică, prin care întreg situl și galeriile romane aparțin grupei valorice A – *monumente istorice de valoare națională și universală*, exprimă prevalența componentei arheologice de suprafață și a celei miniere. Toate celelalte elemente de patrimoniu sunt încadrate în grupa valorică B – *monumente istorice reprezentative pentru patrimoniul cultural local*, dar aceleași elemente sunt desemnate prin PATN/III drept *monumente de valoare națională excepțională* a căror protejare și punere în valoare reprezintă obiective de *utilitate publică, de interes național* (L. 5-2000, art.3).

Utilitate publică, interes național

Alături de elementele protejate ale patrimoniului cultural, în acest teritoriu se mai găsesc două *rezervații și monumente ale naturii* (grupa 2.0. din Anexa I a L. 5-2000) la poziția 2.8. *Piatra Despicață* cu o suprafață de 0,20 ha și la poziția 2.83. *Piatra Corbului* cu o suprafață de 5,00 ha.

Rezervații și monumente ale naturii

Dintre zonele protejate declarate prin lege în teritoriul comunei Roșia Montană, doar zona Centrului istoric este delimitată printr-o documentație de urbanism.

2.1.2. Instituirea zonei construite protejate

Centrul istoric Roșia Montană este delimitat preliminar prin studiul *Completarea documentației pentru P.U.G. Roșia Montană – Studiu de delimitare a centrului istoric* (OPUS, 2001; avizat de Comisia Națională a Monumentelor Istorice din cadrul Ministerului Culturii și Cultelor prin avizul nr. 61/14.02.2002) și retrasat⁴ prin *P.U.G. Comuna Roșia Montană* (Proiect Alba, 2002; avizat de CNMI cu Aviz nr.177/20.06.2002 și aprobat prin Hotărârea Consiliului Local Roșia Montană nr. 45 din 19.07.2002). (Anexa. 7.3)

Delimitare în PUG Roșia Montană

2.1.3. Justificarea inițierii demersului de redefinire a zonei construite protejate

Propunerea de delimitare a zonei, fundamentată și înaintată prin primul dintre documentele menționate, a fost avizată de Comisia Națională a Monumentelor Istorice cu condiția elaborării ulterioare a unui Plan urbanistic zonal pentru zona protejată și pentru zona de protecție cu recomandarea extinderii zonei de protecție de jur împrejurul zonei protejate⁵ - ceea ce implică reluarea procesului de delimitare a zonei construite protejate.

Extinderea zonei de protecție - condiție impusă de MCC

La acestea se adaugă o normală reevaluare a studiilor anterioare, introducerea unor date suplimentare, inexistente în momentul realizării studiului de delimitare a Centrului istoric, precum și necesitatea reconsiderării contextului sitului, stipulată de *Metodologia de elaborare și conținutul cadru al documentațiilor de urbanism pentru zone construite protejate*⁶ și de *Legea privind protejarea monumentelor istorice* (L. 422-2001).

Reevaluarea datelor anterioare

Reevaluarea contextului zonelor protejate

2.2. Elemente de Studiu istoric general

2.2.1. Repere geografice și topografia generală (planșa 01.1)

Localitatea Roșia Montană este așezată în Munții Apuseni, la o distanță de aproximativ 11 km de orașul Abrud, 15 km față de orașul Câmpeni, 76 km față de Alba Iulia și 135 km față de Cluj-Napoca.

Valea pârâului Roșia, are forma unui culoar încadrat de masivele Rotundul, Vârșul, Curmătura, Ghergheleu, Cetate, Orlea, Tille, care urcă de la vest spre est de la vărsarea în râul Abrudel (unde se află și localitatea Gura Roșiei), pe o distanță de aproximativ 6 km, până în zona unui amfiteatru natural, încadrat la nord de masivul Jig, la sud de masivul Cârnic, iar la est de culmile domoale ale masivelor Letea și Șulei. Masivele Orlea și Jig de la nord, Cetate și Cârnic de la sud, care domină cadrul natural al localității, sunt vechi conuri vulcanice în adâncul cărora se găsesc minereurile auro-argentifere.

Roșia Montană: valea pârâului Roșia închisă la est de un amfiteatru natural

Direct influențată de topografia locului, așezarea este compusă din două tipuri de structuri: una liniară cu tendințe de grupare zonală, desfășurată de-a lungul culoarului văii Roșiei, și una cu mai mulți poli, dezvoltată în jurul unui nucleu principal - Piața centrală a localității. Țesutul urban este ordonat în jurul acestui nucleu de polii secundari plasați pe traseele drumurilor care conduc spre vechile zone de exploatare minieră și, mai departe, spre satele învecinate.

Satele învecinate cu localitatea Roșia Montană (Corna, Bunta, Blidești, Țarina, Bălmoșești, Gârda-Bărbulești), care au făcut obiectul studiului *Completarea documentației pentru PUG Roșia Montană – Studiu de delimitare a centrului istoric*, sunt situate pe versanții care definesc Valea Roșiei și pe versanții care încadrează o altă vale amplasată de cealaltă parte a Masivului Cârnic, spre sud: Valea Cornei.

Corna: valea pârâului Corna

Corna, Bunta, Blidești, Țarina, Bălmoșești, Gârda-Bărbulești: versanții care mărginesc cele două văi

⁴ Fără ca această nouă trasare să atingă limitele zonei de concentrare a valorilor de patrimoniu definită prin Studiul istoric urbanistic.

⁵ V. Anexa 7.3.3.-Avizul nr.61/14.02.2002

⁶ Reglementare MTCT/2003, publicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 125 bis din 11 februarie 2004.

2.2.2. Descrierea metodei și a direcțiilor de cercetare

Cu toate că noțiunea de „sit”, așa cum este definită în Legea 422-2001⁷, cuprinde în definiția sa noțiunea de „peisaj cultural”, cadrul metodologic, trasat prin *Metodologia de elaborare și conținutul cadru al documentațiilor de urbanism pentru zone construite protejate*, stabilește aria preponderentă de interes a unui astfel de studiu la zona construită.

Peisajul cultural

În cazul Roșiei Montane, cadrul construit este doar una dintre rezultatele interacțiunii antropice cu mediul natural, mediată de activitatea veche de nouăsprezece secole – mineritul. În această situație perspectiva analizei, neapărat mai largă decât cea implicată de o analiză de țesut urban, va urmări direcțiile de analiză și evaluare a peisajelor culturale, reglementate prin *Convenția patrimoniului mondial* și prin *Directivele operaționale pentru implementarea Convenției patrimoniului mondial*.

Operational Guidelines for the Implementation of WHC

2.2.3. Istoricul teritoriului administrativ și al localităților componente

Istoria așezării Roșia Montană, strâns legată de exploatarea resurselor aurifere, cunoaște trei perioade semnificative pentru definirea peisajului cultural: antichitatea, caracterizată prin *amplul sistem de exploatare romane*, Evul mediu, reprezentat de *tipul de exploatare tradițional*⁸ și Epoca modernă și contemporană, caracterizată prin *avântul tehnologic*.

Periodizare

Perioada romană. Anticul *Alburnus Maior*, atestat începând cu anul 131 p. Ch., este descris în prezent de structura industrială minieră, de manifestările funerare, edificiile sacre, edificiile publice și, probabil, de un mod particular de alcătuire a așezării, compusă din nuclee de locuire permanentă și temporară.

Cel mai prețios izvor, atât pentru istoria așezării de la *Alburnus Maior*, cât și pentru istoria exploatărilor aurifere sau a dreptului roman, este reprezentat de tăblițele cerate, cunoscute încă din secolul al XIX-lea, care înregistrează contracte de vânzare-cumpărare, plata unor servicii, împrumuturi cu dobândă, acte ale colegiilor, liste de prețuri și cheltuieli, convenții de asociere, etc. și din care desprindem și scurte caracterizări ale așezării. Aflăm că așezarea *Alburnus Maior* este alcătuită din *vici* și *castella*⁹ populate de coloniști de etnii diverse dintre care se desprind cei iliro-dalmatini și cei din regiunile de tradiție elenistică, specializați în extragerea și prelucrarea primară a minereului aurifer¹⁰.

Vestigiile arheologice descoperite până în prezent nu manifestă atribute constructive spectaculoase dar, prin modul de *adaptare la cadrul natural* construiesc un univers special (planșa 01.1): necropole așezate pe pante sau pe platouri orientate spre văi, edificii sacre ridicate pe înălțimi și aflate probabil în relație cu *intrările în galerii*. Trebuie precizat că în acest context distingem totuși și elemente exemplare pentru peisajul arheologic: un *monument funerar circular* foarte bine conservat și *două edificii publice realizate din piatră legată cu mortar* și dotate cu instalație de *hypocaustum*. Cele cinci necropole delimitate arheologic până acum, la Tăul Cornei, Hop-Găuri, Țarina, Jig-Piciorag și Pârâul Porcului (Tăul

Patrimoniu arheologic antic de suprafață

⁷ Termenul desemnează cea mai amplă unitate definită prin lege ca monument istoric, reprezentând un „teren delimitat topografic cuprinzând acele creații umane în cadru natural care sunt mărturie cultural-istorice semnificative din punct de vedere arhitectural, urbanistic, arheologic, istoric, artistic, etnografic, religios, social, științific, tehnic sau al *peisajului cultural* (s.n.)”; cf. L.422-2001, art.3 c).

⁸ Exploatările de mică amploare realizate de grupuri mici, adeseori reducându-se la cadrul familial, definesc această perioadă prin amprenta asupra localității: șteampuri înșirate de-a lungul firului apei, gospodării miniere cu anexe pentru prelucrarea primară a minereului sau chiar guri de mină în cadrul gospodăriei. Acest mod de exploatare a fost menținut până în epocă contemporană, în paralel cu exploatările de mai mare amploare, definindu-și astfel caracterul de exploatare tradițională.

⁹ V. Wollmann, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră din Dacia romană*, Cluj-Napoca, 1996, p. 66.

¹⁰ D. Davies, *Roman Mines in Europe*, Oxford, 1935, p. 198–199; C. Daicoviciu, *La Transilvania nell' Antichità*, București, 1945, p. 115–117.

Secuilor), sunt martori importanți ai dinamicii, diversității și numărului crescut al populației de la *Alburnus Maior*.

Chiar dacă aceste mărturii caracterizează aspecte esențiale ale sitului de la *Alburnus Maior*, structura așezării rămâne încă necunoscută. Este foarte probabil ca modulul particular de dispunere a necropolelor și zonelor sacre – în apropierea intrărilor în mină – să-i fi corespuns o așezare distribuită de-a lungul apei, în zona localității actuale, completată cu nuclee de locuire sezonieră, în apropierea exploatărilor. O privire preliminară de ansamblu asupra sitului *Alburnus Maior* permite totuși formularea următoarelor observații:

- Relația dintre elementele mediului construit și spațiul celor două văi – Roșia și Corna – este foarte strânsă. Latura nordică a Văii Roșia, extremitatea superioară a dealului Hop, într-o alveolă a văii Corna (punctul Găuri), sunt populate de vaste necropole romane. Aceleași orientări – spre sud – i se supune și necropola de la Tăul Corna care, urmând același scenariu, este amplasată în partea superioară a văii, acolo unde orientarea sudică este favorabilă.
- Urmele de locuire și zonele sacre relevate pe latura sudică a Văii Roșia (dealul Carpeni și zona Valea Nanului) sugerează legătura mai mult sau mai puțin directă a acestora cu zonele de exploatare din masivul Cetate și masivul Orlea (accesibil probabil tot din zona Dealului Carpeni, unde rețeaua romană se pare că are o dezvoltare amplă).
- Extrapolând această observație în zona masivului Cârnic, acolo unde o altă rețea de exploatare romană atinge dezvoltări impresionante, și adăugând rezultatele cercetărilor din punctul Jig-Piciorag, unde a fost descoperit singurul loc potențial al unui atelier de prelucrare a minereului – putem afirma că zona Centrului istoric – legată intim de masivul Cârnic – devine locul în care trebuie căutată așezarea minieră romană.

Spectacolul extraordinar al mărturiilor arheologice este oferit însă de *peisajul subteran* al galeriilor romane, care formează o rețea densă, excavată în munte. Cercetările arheologice miniere actuale au adus date importante pentru istoria exploatării romane de la *Alburnus Maior*, redefinind acest univers, prefigurat de fragmentul de rețea subterană descoperit în anii 70' în Masivul Orlea și transformat ulterior în muzeu. Masivele Orlea, Carpeni, Cetate, Cârnic, Letea conțin sisteme de galerii romane conservate. Galeriile de explorare, de asistență, de aerisire, de evacuare a apei, converg către camere cu pilieri sau către șantiere înclinate de unde se extrăgea minereul bogat (planșa 01.1).

Toate aceste elemente conturează un program minier roman de anvergură excepțională¹¹, desfășurat într-un interval de timp destul de redus – doar cincizeci de ani.

Exploatarea pare să se fi încheiat după anul 160, așa cum sugerează conținutul Tăbliței Cerate Nr. 1 din anul 167¹² și mărturiile arheologice obținute în ultimii ani¹³. Dincolo de asocierile făcute de unii cercetători între o posibilă continuare a exploatărilor după momentul 160 și existența unui *procurator aurariarum* la *Ampelum* în 215 sau ridicarea la

Patrimoniul
arheologic
antic subteran

Încetarea
exploatărilor
romane

¹¹ „Minele de aur și argint de la Alburnus Maior constituie fără îndoială unul dintre cele mai vaste complexe miniere de epocă romană [...]”, așa cum afirmă autorul cercetărilor arheologice-miniery: Béatrice Cauuet et. al., CCA 2003, București 2004, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2004/cd/index.htm>.

¹² Conținutul Tăbliței cerate reprezintă o declarație (procesul verbal) de autodizolvare a asociației de înmormântare (*collegium*) a lui Jupiter Cernenus (IDR I, 31) și evocă un moment de criză din evoluția societății alburnense. (M. Simion, P. Damian, *Traditional Elements and Oriental Influences in the Funeral Rite and Ritual of the Roșia Montană Necropolises*, în *Efemeris Dacoromana*, în curs de apariție).

¹³ În necropolele de la Alburnus Maior, materialul numismatic post 160 este foarte rar (M. Simion, P. Damian: *Considerations about Population of Ancient Alburnus Maior From the Perspective of Burial Rite and Ritual*, în *Efemeris Dacoromana*, Roma, 2004), iar, din punct de vedere arheologic, în cadrul structurilor de locuire cercetate se constată, în anumite cazuri, o abandonare a zonelor de habitat probabil în aceeași perioadă. (v. de ex. P. Damian, M. Simion, A. Băltăc, et. al., *Forme de habitat în punctele Hop-Botar și Tăul Țapului*, în *Alburnus Maior I*, București, 2003, p. 91).

rangul de *municipium* a aceluiași oraș în timpul lui Septimius Severus, nu există mărturii arheologice certe despre supraviețuirea exploatărilor în această epocă.

Între retragerea romană din Dacia și secolul al XIII-lea nu cunoaștem mărturii ale vreunei activități umane în această zonă.

Perioada medievală. Două mențiuni documentare deschid istoria acestei perioade - una din 1238 și alta din 1271, ambele atestând activități miniere în masivul Cărnăc, conduse de coloniștii sași de la Ighiu și Cricău. Documentele nu fac referire directă la localitatea Roșia Montană, ci consemnează toponime precum *Chernech* sau *Terra Obruth*. Această informație istorică trebuie, probabil, interpretată ca mărturie a existenței în epocă a unui important centru minier, compus din cătune situate la poalele masivului Cărnăc, aflat sub jurisdicția administrativă a orașului Abrud¹⁴.

Atestarea primelor exploatări medievale

Premisele unei dezvoltări a așezării medievale din zona Roșiei Montane de astăzi ar putea fi identificate în decizia regelui Carol Robert de Anjou, din anii 1327-1328, de transferare a acestui domeniu minier din proprietatea coroanei în cea a feudalilor locali, fapt cu consecințe asupra zonei miniere în ansamblu. Seria de reforme și legi care reglementează mineritul în vremea Regatului medieval al Ungariei și mai apoi a Principatului Transilvaniei au stimulat dezvoltarea mineritului aurifer și la nivel administrativ. În jurul anului 1525, într-un act de litigiu dintre proprietarii de șteampuri și gornici, pentru dreptul de spălare a nisipurilor aurifere este atestat pentru prima dată toponimul Valea Roșiei (*Rubeo flumine*), din care au derivat versiunile sale ulterioare germane (*Rotseifen* și *Rotbach*) sau maghiare (*Verespatak*). În același an, judele scaunului Sibiului, Mathias Armbruster construiește șteampuri în zona Abrudului. Tot în această perioadă, a primelor decenii ale secolului al XVI-lea, familia ducale din zona Bavariei au o serie de interese economice în zona minieră din preajma Abrudului, deținând imobile în oraș și una dintre cele mai bogate mine de pe Valea Roșiei, cu șteampurile aferente. În acest context, la 1592 se menționează includerea zonei actuale de la Roșia Montană, atestată sub denumirea de *Rubeo flumine* (în traducere exactă „râul roșu”), în teritoriul Abrudului, care devenise deja oraș la jumătatea secolului al XV-lea.

Activități miniere în sec. XIV - XVI

Dezvoltării industriale din secolul al XVII-lea, surprinse, spre exemplu, de o statistică din 1676 - care înregistrează 77 de șteampuri (*rotae*) la poalele Cărnăcului, 29 la Corna, 17 la Cărpiniș - trebuie să-i fi corespuns și o concentrare urbană în zona recunoscută astăzi ca centru istoric al Roșiei Montane¹⁵.

Conturarea vetrei satului - sec. XVII

Perioada modernă și contemporană. După ample rapoarte și studii de eficientizare a mineritului, precum și reforme legate de minerit, odată cu debutul marilor construcții industriale făcute pe cheltuiala statului - Imperiul Habsburgic, asistăm în secolul al XVIII-lea la o adevărată revoluție industrială în zona Roșiei Montane, așa cum se observă de altfel pe întreg teritoriul Transilvaniei. Putem spune că momentul 1733, care marchează începutul realizării sistemului de lacuri artificiale și amenajări hidrotehnice, devine semnificativ pentru

Debutul lucrărilor de amenajare hidrotehnică - sec. XVIII

¹⁴ Trebuie menționat că pentru perioada secolelor XIII - XVI există o seamă de confuzii de localizare a toponimelor desemnând Abrudul și Zlatna, foarte probabil confuzia provenind din denumirea germană a acestor localități, respectiv Abrud (magh. *Abrudbánya*, germ. *Großschlatten*) și Zlatna (germ. *Schlatten*, nume derivat din limba slavă, *zoloto* însemnând aur). Regiunea minieră Abrud - Roșia Montană - Zlatna (cu împrejurimile) făcea parte din cel mai vechi comitat din Transilvania, care își avea reședința la Alba. Numele ținutului a fost însă dat mult timp de localitatea Abrud, care a deținut o vreme o anumită importanță administrativ-politică. Prin urmare, până spre sfârșitul secolului al XVI-lea zona Roșia Montană nu era identificată în mod distinct în cadrul teritoriului administrativ al Abrudului.

¹⁵ Cu excepția unor sondaje arheologice foarte restrânse din anul 2000, efectuate în contextul realizării studiului de evaluare a potențialului patrimoniului cultural din zona Roșia Montană, în vatra actuală a localității nu s-au făcut cercetări de teren, care ar putea aduce date suplimentare asupra evoluției localității în perioada medievală.

manifestările locale, înscrise în cadrul amplelor transformări economico-sociale mondiale ale *Revoluției Industriale*.

Întreaga zonă auriferă Roșia Montană cunoaște, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o dezvoltare fără precedent prin deschiderea de mari galerii, atât de către stat, cât și de proprietari sau asociații de proprietari particulari, care concesionează de la stat drepturi de exploatare a zăcămintelor (1746 – sistemul de galerii Sf. Treime – Vercheșul de Jos – Râzna, în masivul Cârnic; 1769 – galeria Vercheșul de Sus, în masivul Cârnic; 1783 – galeria Sf. Cruce în masivul Orlea, o lucrare de mare amploare făcută din inițiativa statului și care parcurgea întreaga vale a pârlului Roșia). Orizonturile subterane erau completate la suprafață de un sistem complex de instalații de prelucrare a minereului, alcătuit din lacuri de acumulare (*tăuri*) care alimentau firele de apă din văi, unde erau amplasate instalațiile de măcinare a minereului (*șteampuri*).

Dezvoltare
economică

Acestui moment reprezentativ pentru evoluția industriei de prelucrare primară a minereului îi sunt asociate evenimente definitorii ale istoriei naționale. Obligarea populației să participe la lucrările industriale menționate s-a adăugat fondului social tensionat care a declanșat Răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan. Dintre semnificațiile acestui eveniment istoric se desprinde, datorită transformărilor pe care le declanșează, printre care desființarea iobăgiei, aceea de moment crucial, de depășire a epocii medievale și început al celei moderne.

Patrimoniu
asociativ

Toată această perioadă este marcată de afirmarea identității naționale românești - intim legată de lupta lui Avram Iancu și a căpitanilor lui, dintre care Simion Balint, preot greco-catolic la biserica din Roșia Montană, veghează memoria acestor locuri¹⁶.

Tot acum se conturează structura urbană a localității, în forma conservată astăzi. Zona din estul așezării își definește caracterul de reprezentare în aria de maximă concentrare urbană, dar rămâne caracterizată deopotrivă de *periferiile industriale*, unde domină gospodăriile cu instalații de prelucrare a minereului. Grupări de astfel de gospodării sau numai instalațiile de prelucrare fac legătura cu zona din vale, structurată în jurul unui alt centru definit odată cu ridicarea bisericii greco-catolice și a celei ortodoxe. Tăurile, sutele de șteampuri¹⁷ și haldele mici de steril din jurul gurilor de mină definesc peisajul industrial al acestei zone miniere. Toată această perioadă cunoaște o dezvoltare nu numai a zonelor de exploatare (ca de exemplu deschiderea exploatarei filonului *Cotroanța* din masivul Cârnic, în 1875), dar și a tehnicilor de exploatare, care au un impact semnificativ asupra cadrului natural, de data aceasta nu al zonei Centrului istoric, ci al segmentului inferior al localității. Structurii medievale, preindustriale, care continuă să se dezvolte, i se adaugă o stație de concasare a minereului (în zona Gura Minei) și o uzină de prelucrare (la Gura Roșiei – între Abrud și Câmpeni). Minereul, transportat manual din galeriile de exploatare, era preluat de vagonete trase de locomotive electrice¹⁸ și transportat prin galeria principală a statului (Sf. Cruce, începută în 1783) până la stația de concasare. De aici, pe spectaculoase amenajări de geniu, era purtat mai departe, pe calea ferată de gabarit mic, care traversa, pe o distanță de aprox. 4 km, terenul foarte accidentat și asigura, printr-un plan înclinat și un pod, legătura cu uzina de prelucrare de la Gura Roșiei. Nivelul tehnic ridicat al exploatărilor de la Roșia primește recunoașterea internațională la Expoziția Industrială Mondială din 1856.

Conturarea
structurii
urbane – două
nuclee unite
de o structură
industrială

Conturarea
actualului
centru
administrativ
în jurul
„cartierului
românesc”

Dezvoltarea industrială consolidează structura urbană pe care o moștenim astăzi. Așezarea industrială, cu o distribuție risipită a construcțiilor de-a lungul văii și un centru încheiat, își

Permanența
sistemului de
prelucrare
tradițional
medieval

¹⁶ Preotul Simion Balint este înmormântat în cimitirul bisericii greco-catolice.

¹⁷ În 1772, cu ocazia vizitei în zona Roșia Montană – Abrud a lui Ignatz von Born, sunt menționate cca. 1200 de șteampuri, localizate astfel: 226 pe Valea Roșiei, 254 pe Valea Cornei, 151 în Cărpiniș, 471 la Câmpeni și 102 la Bucium.

¹⁸ Între 1907-1908 a fost construită Uzina electrică de la Gura Roșiei. C. Rîșcuța – *Exploatarea Roșia Montană. Investiții economice și realități socio-culturale (1919-1948)*, mss., 2005, p.25.

conturează definitiv caracterul: nucleul din vale, probabil doar un cartier grupat pe considerente etnice în jurul celor două biserici (cartierul românesc), primește funcțiunea administrației societății miniere de stat, care atrage și alte funcțiuni publice: club muncitoresc, spații comerciale. Dezvoltarea acestui nucleu nu a produs o dezechilibrare a celui anterior (cum se întâmplă astăzi) ci a adus Centrului istoric dotări publice importante (primărie, școală, cluburi, sedii de societăți de asigurări și sucursale ale unor instituții bancare, cinematograful, grădina publică).

Dezvoltarea economică surprinsă în această perioadă trebuie să fi fost motivul pentru care în anul 1860 localitatea Roșia Montană se desprinde din teritoriul administrativ al orașului Abrud.

Primul război mondial și transferul exploatării de stat a administrației austro-ungare, după Marea Unire din 1918, produce probabil un dezechilibru economico-social. Statistica producției de aur și argint este grăitoare în acest sens¹⁹. De aceea înregistrăm implicarea masivă a Statului Român pentru revigorarea industriei extractive de stat și încurajarea exploatărilor private²⁰. Toată perioada până la 1948 este marcată de procesul de re tehnologizare, finalizat abia în anii '40.

Ultima perioadă de revigorare economică și socială²¹ se înregistrează în cei zece ani dinaintea naționalizării din 1948, când este suprimat sectorul particular de exploatare a zăcămintului.

Minele devin un așa-zis „bun public”, exploatat de către Întreprinderea minieră Roșia Montană, înființată în același an. De-a lungul anilor care au urmat acestei schimbări radicale a regimului social – politic localitatea a suferit modificări semnificative la nivelul structurii ocupaționale, și, implicit la cel al cadrului fizic, construit. Prin trecerea la mineritul industrial, gestionat exclusiv de stat, se pierde mare parte dintre componentele fizice specifice așezării miniere – sunt distruse toate șteampurile, sunt dezafectate canalele de dirijare a apei și dispar grupuri întregi de locuințe – și, în continuare sunt sacrificate alte componente în favoarea dezvoltării exploatării de suprafață, inaugurată în 1970 în masivul Cetate – este înlăturat un grup de case în zona afectată direct de carieră, se demolează palatul Ajtai, înlocuit cu un bloc de locuințe, sau casa al cărei loc este ocupat de actualul dispensar. Apariția blocurilor de locuințe în peisajul tradițional al văii este asociată celei mai recente colonizări, petrecută în acest interval de timp.

În ultima perioadă a regimului Ceaușescu, în anii '80, se preconiza modernizarea și transformarea localității în stațiune minieră, dar și extinderea dramatică a exploatării în carieră, ceea ce ar fi presupus strămutarea unei părți a așezării²². Spre sfârșitul acestei perioade se înregistrează o nouă emigrație spre Valea Jiului, ca rezultat al declinului exploatării locale.

Exploatarea a fost totuși continuată în pofida lipsei de eficiență economică, iar efectele asupra mediului natural și asupra patrimoniului cultural au continuat pe o aceeași linie a distrugerii prin indiferență. Alături de masivul Cetate, este afectat de acest tip de

Ultima
perioadă de
vitalitate
economică

Naționalizare

Perioada
comunistă

Ultima
decadă
comunistă

¹⁹ Începând cu anul 1915 producția de aur și argint înregistrează o scădere semnificativă. Astfel, în anul 1915 producția de aur și argint se înjumătățește față de anul anterior, urmând apoi ca în anul 1925 să se reducă de șapte ori față de momentul 1914. V. Zotînca (coord.), *Les mines de métaux et les usines métallurgiques, propriétés de l'état roumain exploitées en regie* – C. *Les mines de métaux d'Abrud, Extrait de Correspondance Économique Roumaine*, nr. 3, 1928, *Tableau Statistique*.

²⁰ *Ibidem*, p. 14

²¹ Programele naționale sociale mediate de Societatea de Stat Exploatarea Minieră Roșia Montană au adus localității funcțiuni noi, precum cinematograful și le-au revigorat pe cele existente.

²² *Inventariere CPPCN, Fișa de localitate, p.4; Studiu de revitalizare a Centrului istoric - Completarea documentației pentru PUG Roșia Montană, Anexa 3: Studiu sociologic*, p. 38-45.

exploatare și masivului Cârnic, ale cărui coaste nordică și estică sunt brăzdate de lucrările actuale de terasare, amenajare de drumuri și de extracție. Chiar dacă aceste lucrări au afectat profund urmele miniere istorice, o parte semnificativă este conservată și se adaugă fundalului natural sudic al așezării – masivul Cârnic pe care se proiectează întreaga așezare. Din fericire, masivele Jig și Văidoaia, care compun fundalul natural nordic al așezării, se conservă neatinse de la încetarea exploatărilor tradiționale (1948).

Continuarea
exploatării
iresponsabile
în prezent

În 1995, Agenția Națională pentru Resurse Minerale a acordat licența de concesiune pentru exploatarea unei suprafețe de 21.22 kmp, rectificată ulterior, în 2005, la 23,88 kmp, localizată în Roșia Montană, către S.C. Roșia Montană Gold Corporation S.A. (RMGC). Termenii licenței prevăd dreptul exclusiv de a desfășura activități miniere pentru o perioadă inițială de 20 ani, perioadă care poate fi prelungită pe perioade succesive de 5 ani. Prima consecință, deja resimțită, a acestui eveniment este accentuarea fenomenului de depopulare²³ a așezării, și modificarea caracterului funcțional prin transformarea unor locuințe tradiționale, permanente, în locuințe temporare, de serviciu sau în spații pentru birouri. Proiectul de exploatare minieră de suprafață promovat de RMGC implică însă transformări mult mai consistente la nivelul așezării – de la schimbarea profilului funcțional al unor segmente, la dispariția totală a altora, precum și modificări radicale ale peisajului natural care integrează toate elementele peisajului cultural al sitului Roșia Montană.

Concesiunea
actuală
RMGC

2.2.4. Evoluția structurii etnice și a apartenenței religioase a populației

Varietatea etnică este o constantă a structurii populației așezării, manifestă de-a lungul epocilor istorice, aflată în relație directă cu momentele semnificative ale mineritului aurifer. Astfel, chiar din primele izvoare care se referă la populația zonei transpare caracterul etnic eterogen al grupurilor de mineri colonizate aici²⁴.

De-a lungul Evului Mediu sunt consemnate în repetate rânduri schimbări în structura etnică a populației din zonă, odată cu sosirea unor grupuri de coloniști a căror prezență este necesară pentru exploatarea cât mai eficientă a zăcămintelor de aur. Sunt atestate astfel mai multe etape de colonizare a minerilor germani, începând cu secolului al XIII-lea, a celor din Austria și Ungaria sau, mai recent, la sfârșitul secolului al XIX-lea, migrarea aici a unor meșteri constructori italieni²⁵. Aceste grupuri etnice se adaugă populației locale, formate în majoritate din români și maghiari (concentrați în zona Centrului istoric).

Varietate
etnică

Coloniști
germani

Aspectul numeric, cantitativ, al acestei dinamici a populației reflectă perioadele de creștere sau regres ale industriei miniere. Pentru epocile istorice mai îndepărtate acest aspect poate fi interpretat doar prin sensul modificărilor suferite – creștere în epocile de colonizare, scădere în cele de recesiune. Expresia demografică a acestor fluctuații poate fi urmărită cu mai mare precizie începând cu secolul al XIX-lea²⁶. Astfel, până la sfârșitul acestui secol se constată o creștere a populației, care ajunge în anul 1901 să numere 5000 de locuitori, după care urmează o perioadă de scădere pronunțată în primele două decenii ale secolului XX, la sfârșitul căreia sunt înregistrați doar 1937 locuitori (o scădere cu 60%!). O nouă creștere în anii '30 și '40, este urmată de o scădere după 1952, când încep să se manifeste efectele naționalizării și mulți foști concesionari de mine părăsesc localitatea. Datele statistice

Fondul etnic:
români și
maghiari

²³ fenomen resimțit, în mediul rural, la scara întregii țări începând cu anii '90

²⁴ Lucia Marinescu, *Studiu istoric Roșia Montană. Partea I. Roșia Montană (Alburnus Maior) în Antichitate*, p.12, n.

¹⁰ www.alburnusmaior.ro/ro/situri/Istoric_Marinescu/,

²⁵ *Roșia Montană. Studiu etnologic*, București, 2004, p. 24, 51.

²⁶ *Inventariere CPPCN, Fișa de localitate*, p. 4;

înregistrează, în decada 1956 – 1966, o nouă creștere a populației, reflex al unei noi colonizări. Din acest moment populația pare să se stabilizeze, până când se începe punerea în aplicare a *Planului de acțiune pentru relocarea populației*, inițiat de către RMGC. În prezent populația localității a scăzut, iar locul vechilor locuitori a fost luat, în parte, de utilizatorii temporari ai așezării – angajații companiei RMGC.

Agricultură în
jurul Roșiei
Montane

Conviețuirea diferitelor grupuri etnice este marcată de momente de conflict acut²⁷, care evidențiază de fapt un fond conflictual de lungă durată. Surprinde însă mai ales ierarhia socială clar conturată, cu foarte rare transgresiuni între grupuri – minerii înstăriți care locuiau partea centrală a satului (*roșienii*) îi acceptau cu greu în rândul lor pe locuitorii din zonele periferice ale așezării (*lăturenii*) sau pe cei sosiți din alte părți (*viniturile*)²⁸. Ambele aspecte ale relațiilor din interiorul comunității au corespondent în modul de structurare a așezării. Astfel, informațiile referitoare la incendierea *părții românești* a satului, în timpul Revoluției de la 1848, evidențiază o organizare în care intervine și criteriul etnic, coroborată de altfel de amplasarea, excentrică față de Piață, a bisericii ortodoxe și a celei greco-catolice, separate de gruparea celorlalte trei biserici – catolică, unitariană și reformată. Conflictele între diferitele grupuri ierarhice, încă vii în memoria colectivă, cum este înfruntarea dintre *roșieni* și *lăturenii*, transformată într-o luptă purtată cu țapinele²⁹, exprimă și ele o particularitate socială care își poate ușor găsi corespondența în organizarea așezării. Zona centrală, cea locuită de minerii înstăriți, *roșienii*, poartă amprenta organizării târgurilor din regiune, în timp ce zonele periferice ale așezării, locuite de *lăturenii*, se apropie de tipul de organizare difuză specific satelor risipite. Mai mult, organizarea liniară a segmentului inferior al așezării, unde sunt amplasate și cele două biserici ale comunității românești, este și ea diferită de cea a centrului, fiind tipică pentru satele de vale ale Munților Apuseni.

Sistem
tradițional

2.2.5. Evoluția ocupațiilor populației. Ocupații tradiționale persistente

Ocupația principală a populației din Roșia Montană este, în toate perioadele istorice, mineritul, în care sunt angajați toți membrii familiei, chiar și copiii. Arhitectura care se dezvoltă în jurul acestei ocupații este diversificată, cuprinzând lucrările necesare realizării sistemului de galerii, a rețelei hidrotehnice și a tuturor dispozitivelor auxiliare.

Sat minier
preindustrial
conservat

Practica mineritului reclamă, în afara operațiunilor specifice, și prezența ocupațiilor auxiliare: fierărie, pietrărie, dulgherie, cărăușie – ai căror practicanți sunt incluși în categoria minerilor.

Programele
sociale

Lipsa oricăror altor ocupații, chiar și a celor legate de producerea alimentelor, a favorizat dezvoltarea segmentului comercial în zona Pieței, unde se organizau și târgurile săptămânale. Mai mult decât atât, apar meșteșuguri caracteristice mediului urban: croitorie *de gros* și *de subțire*, cizmărie, măcelărie, cofetărie – patiserie³⁰.

Satele învecinate și chiar zona din vale sunt specializate în agricultură pe arii restrânse și în creșterea animalelor. Dintre acestea se distinge satul Corna, unde activitatea minieră, trădată acum doar de urmele exploataților de pe versantul sudic al Cărnichului și de existența unuia dintre cele mai mari lacuri artificiale (Tăul Cornei), se completează cu creșterea animalelor.

²⁷ O imagine diferită a acestui aspect este prezentată de autorii Studiului etnologic: „Românii, maghiarii, germanii, slovaci, evreii au conviețuit secole de-a rândul într-o comunitate în care erau prezente nu mai puțin de cinci confesiuni religioase, fără probleme deosebite, lucru explicabil poate, prin faptul că dincolo de apartenența etnică și religioasă, ei făceau parte dintr-o categorie profesională caracterizată printr-un grad mai mare de solidaritate. Numărul mare de căsătorii interetnice și interconfesionale este un argument în sprijinul celor menționate.”, *Roșia Montană. Studiu etnologic*, București, 2004, p. 48.

²⁸ *Ibidem*, p. 48-64.

²⁹ *Ibidem*, p. 50.

³⁰ *Ibidem*, p. 47.

Marile lucrări
hidrotehnice
preindustriale

Această rețea de sate, în centrul cărora se află Roșia Montană, a stabilit în timp un tip de schimburi economice specifice, desfășurate în limitele conceptului contemporan de dezvoltare durabilă. Astfel, zona monofuncțională a Roșiei era aprovizionată cu produse alimentare și își asigura o parte dintre servicii ca urmare a relațiilor economice întreținute cu satele învecinate.

2.2.6. Evoluția fondului construit; tipologia și caracteristicile acestuia; amenajări

Delimitarea tipologică a construcțiilor de la Roșia Montană, în afara unei clasificări necesare cunoașterii fondului construit în ansamblu, nu aduce și argumente pentru datare, din moment ce tipul tradițional, nealterat, se regăsește în toate epocile istorice și este folosit chiar și în prezent. Permanența acestei tipologii este semnificativă pentru configurația localității și conține, prin relațiile asociate, un element deosebit de valoros. În cadrul acestui fond construit, de factură tradițională, asociat în majoritatea cazurilor cu anexe industriale, se constituie în zona Pieței centrul așezării, caracterizat de construcțiile cu puternice influențe urbane, influențe care se diluează progresiv spre periferii. Acest tip al fondului construit, asociat cu configurația urbană, este în egală măsură tradițional prin relația caracteristică cu parcela (spațiul de distribuție exterior – *târnațul* – este un element permanent al arhitecturii de la Roșia Montană) și urban prin modul caracteristic de amplasare a construcției pe parcelă (pe aliniament), prin modul de realizare a accesului pe parcelă (prin gang), prin gruparea construcțiilor în regim închis, etc. Această dublă valență a unor zone devine extrem de prețioasă nu numai pentru *cazul* Roșia Montană, dar și pentru *evoluția societății în general*³¹, prin conservarea unui sat minier medieval (din perioada preindustrială) în care momentul trecerii spre epoca modernă este „înghețat” într-un mod foarte sugestiv.

La aceste două tipuri, cel tradițional rural și cel tradițional cu influențe urbane, se adaugă o categorie de construcții, eterogenă prin configurația morfologică, dar perfect integrată prin limbajul arhitectural în atmosfera deja constituită, bogată în influențe urbane. Este vorba de seria de dotări sociale și publice care s-au adăugat țesutului urban la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. XX.

2.2.7. Operațiuni urbanistice importante

Configurația așezării este rezultatul dezvoltării spontane, în strânsă legătură cu exploatarea auriferă. Masivele muntoase care definesc cadrul natural al așezării sunt și locul de exploatare, ceea ce face ca structura așezării, cu cei doi poli ai țesutului urban legați de structura liniară a văii, să fie direct determinată de gruparea masivelor: Cetate și Orlea de o parte și de alta a polului inferior, al bisericilor de pe vale; Jig, Văidoaia, Letea și Cârnic în jurul polului superior, al Centrului istoric.

Modificările antropice asupra peisajului natural, realizate în scopuri industriale, devin semnificative și definitorii pentru structura urbană a așezării. Dintre acestea se disting lucrările istorice de amenajare a rețelei de lacuri artificiale, dintre care cele mai importate se conservă până astăzi: Tăul Mare, Tăul Brazi, Tăul Anghel, Tăul Țarinei, Tăul Găuri, Tăul Cartușului, Tăul Țapului, Tăul Cornei. Din aceste lacuri, firele de apă și canalele de aducțiune alimentau instalațiile individuale de prelucrare a minereului, brăzdând întreg teritoriul. Aceste elemente – canalele – au dispărut în totalitate după 1948. Singura urmă, dar și cea mai importantă, pârâul Roșia a rămas martorul acestei organizări industriale și coloana vertebrală a întregii așezări.

³¹ în acord cu termenii din *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, UNESCO 2005

Din cadrul celorlalte așezări învecinate, sate risipite pe pantele deluroase, se remarcă zona superioară a satului Corna, unde se poate surprinde o concentrare a construcțiilor în jurul celor două biserici, greco-catolică și ortodoxă, și una dintre cele mai mari amenajări hidrotehnice din zonă – Tăul Cornei.

2.2.8. Concluzii – Componentele (straturile) structurale ale sitului

I. Vestigiile arheologice romane

Vestigiile arheologice descoperite nu manifestă atribute constructive spectaculoase în sine dar, prin modul de *adaptare la cadrul natural* construiesc un univers special: necropole așezate pe pante sau platouri orientate spre văi, edificii sacre pe înălțimi și aflate probabil în relație cu *intrările în galerii*.

În acest context distingem totuși și elemente exemplare pentru peisajul arheologic: un monument funerar circular, două edificii de cult și două edificii publice dotate cu instalație de *hypocaustum*.

Lipsa diagnosticării arheologice a teritoriului construit al așezării actuale nu poate conduce la constituirea unei imagini complete a peisajului antic. Rămâne însă o zonă cu un puternic potențial arheologic dacă considerăm că aceluiasi tip de scenariu, precum cel din epocile ulterioare, este posibil să i se fi supus și așezarea minieră antică – zone de locuire în apropierea celor două zone istorice de exploatare Orlea – Cetate și Jig – Cârnic – Letea. Acestei ipoteze trebuie să-i circumscriem câteva constatări arheologice – extremitatea sudică a primei zone este atestată de existența celor două edificii publice romane cercetate parțial, iar cea de-a doua zonă de câteva semnalări de material arheologic antic.

Spectacolul extraordinar îl oferă însă pânza densă a rețelei de galerii romane. În anii '70 în masivul Orlea a fost descoperită o zonă de exploatare romană, care ulterior a fost transformată în muzeu de sit.

Cercetările arheologice miniere actuale au adus date importante pentru istoria exploatării romane de la *Alburnus Maior*, redefinind acest univers din jurul fragmentului conservat din Orlea. Masivele Orlea, Carpeni, Cetate, Cârnic, Letea conțin foarte multe sisteme de galerii romane conservate: galerii de explorare, de asistență, de aerisire, de evacuare a apei converg către camere cu pilieri sau către șantiere înclinate de unde se extrăgea minereul bogat.

Toate acestea conturează un program minier roman de anvergură excepțională desfășurat într-un interval de timp destul de redus – 50 de ani.

II. Așezarea

Arhitectura. Două manifestări majore definesc peisajul arhitectural al așezării:

- construcțiile tradiționale cu spațiu de distribuție exterior (târnaț) sunt folosite în toate perioadele istorice.
- construcțiile cu influențe urbane descriu un moment unic și exemplar conservat la Roșia al tranziției de la forma tradițională rurală la cea urbană, de târg. Acest fenomen, atribuit unui anumit *stil orășenesc* este, de asemenea, foarte prețios prin modul de interpretare a motivelor, dilatate, deformate, simplificate și amalgamate, reflectând mentalitățile și determinatele acestora, credințele și practicile religioase, tipurile comportamentale, ocupațiile care, toate, au efecte uneori surprinzătoare dar firești în ansamblul unei populații ea însăși de proveniență eterogenă.

Structura urbană. Perioadei moderne îi corespunde conturarea structurii urbane în forma conservată astăzi, determinând consolidarea nucleelor în jurul punctelor de extracție /

Nucleul
românesc

Nucleul cu
caracter de
reprezentativitate

Periferiile
industriale
tradiționale

Amplul
sistem
hidrotehnic
medieval

Organizarea
modernă a
zonelor de
extracție în
jurul galeriei
magistrale Sf.
Cruce

prelucrare sau în jurul ansamblurilor reprezentative pentru identitatea socială, etnică sau religioasă:

- a. nucleul din vale se conturează în jurul bisericilor greco-catolică și ortodoxă
- b. nucleul Pieței și cartierul Berg își dezvoltă caracterul de reprezentare. Modelul tradițional se adaptează la o nouă funcție – cea de reprezentare – fie că este vorba de conturarea prin fronturi continue a unei linii definitorii a pieței centrale sau doar de configurarea specială a zidurilor de terasare (*mauri*) în continuarea fronturilor construite sau a porților monumentale.

Chiar dacă își definește caracterul de reprezentare în aria de maximă concentrare urbană, structura urbană rămâne caracterizată și de periferiile industriale, unde gospodăriile miniere compuse din locuință și instalații de prelucrare sau chiar gurile de mină ocupă o arie extinsă.

III. Peisajul industrial minier medieval și modern

Dacă mărturiile antice miniere romane definesc *peisajul subteran*, industria extractivă și de prelucrare din perioada medievală avea să modeleze peisajul prin lucrări tehnice care, la distanță de decenii de la ultima utilizare, se alcătuiesc azi în ansambluri caracteristice pentru identitatea așezării: sistemul de tăuri, sistemul de galerii cu multitudinea de guri de mină, haldele de steril (acum vegetate) sau urmele sterilului prăvălit pe pante (fig. 33, 34).

Peisajul industrial modern este reprezentat de: sistemul de galerii, dirijat de galeria Sf. Cruce; zona Gura Minei; linia de transport al minereului, care și-a păstrat până azi traseul stabilit acum 150 ani; stația de concasare și zona de prelucrare de la Gura Roșiei. Ultimul tronson al acestui circuit al minereului – planul înclinat, a fost înlocuit de o bandă rulantă.

Peisajul industrial este puternic afectat de exploatările contemporane: exploatarea de suprafață derulată în perioada comunistă a distrus un ansamblu de exploatări romane (denumite *Cetățile Romane*) din masivul Cetate.

2.2.9. Concluzii – Evaluarea patrimoniului cultural

Situl istoric Roșia Montană conține trei atribute valorice definitorii:

A. Peisajul industrial conservat poartă mărturii importante pentru istoria exploatărilor romane, medievale și moderne (localizat acum la marginea satului și în afara sa):

Peisajul industrial roman excepțional

- Pentru perioada romană este semnificativ *peisajul subteran*, mărturia unui efort concertat al administrație romane pentru extragerea aurului: în aproximativ 50 de ani a fost dezvoltat unul dintre cele mai vaste complexe miniere de epocă romană.
- Mărturiile medievale și moderne sunt semnificative pentru modul de prelucrare preindustrial surprins în momentul transformării mijloacelor de producție din pragul Revoluției Industriale. Acest tip de prelucrare a fost continuat până în perioada contemporană (1948) în paralel cu exploatările industriale de mai mare amploare.

Peisaj medieval preindustrial

B. Peisajul natural: Tipul de exploatare preindustrial a marcat profund peisajul natural al zonei:

Peisaj natural transformat de activitățile miniere tradiționale

- Lacurile artificiale (tăurile), munții dezgoliți, gurile de mină au devenit repere ale acestui peisaj minier.
- După încetarea mineritului tradițional, aceste urme ale activității umane s-au transformat în repere pentru peisajul natural al zonei.

C. Configurația zonei istorice centrale a așezării: Momentul de trecere spre epoca industrială, care în multe cazuri a condus la transformarea așezărilor miniere în orașe, se reflectă puternic în configurația așezării. Acest moment inefabil al trecerii de la forma rurală la cea urbană caracterizează puternic așezarea și îi conferă unicitate: un sat minier tradițional în care transformările urbane se întrepătrund armonios cu fondul puternic rural.

Sat minier reprezentativ pentru epoca preindustrială – valoare excepțională

2.2.10. Concluzii – Peisajul cultural Roșia Montană

Peisajul cultural Roșia Montană este definit de caracteristicile și efectele unei singure ocupații: mineritul tradițional³².

Mineritul tradițional – creator de peisaj cultural

Exploatările miniere tradiționale – imperative administrative

Condiționarea puternică a mediului natural

- Exploatările miniere reprezintă, prin amploarea lor, un imperativ administrativ central³³, fie că ne referim la componentele romane, maghiare, habsburgice, austro-ungare sau la cele române. Efectele acestor politici de stat s-au manifestat în conturarea unui creuzet etnic creator al unei diversități culturale unice. Vestigiile arheologice romane le atestă prin diversitatea riturilor și ritualurilor funerare, prin multitudinea de divinități venerate, iar așezarea actuală prin zonele cu particularități etnice explicite, zonele mixte sau bisericile aparținând celor cinci culte.
- Formele conservate ale activității umane romane, medievale sau moderne sunt asociate și influențate de mediul natural. Necropole, zone sacre, locuirea izolată (atât cât este cunoscută acum) sunt subordonate mediului natural, prin dispunerea lor pe terasări ale pantelor sau în puncte înalte cu perspective largi asupra văilor și, probabil, în relație directă cu masivele muntoase – locul de extracție al zăcămintului aurifer. Așezarea este de asemenea definită de cadrul natural, iar întrepătrunderea dintre cadrul antropic și mediul natural a creat un ansamblu de forme tradiționale și rurale surprinse în procesul de tranziție spre formele urbane.

Prin urmare, în conformitate cu criteriile de caracterizare a peisajelor culturale definite prin *Directivile Operaționale pentru implementarea Convenției patrimoniului mondial*, **peisajul cultural al zonei Roșia Montană** face parte din categoria *peisajelor dezvoltate organic* – subcategoria *peisaj fosil*³⁴.

Peisaj cultural organic, fosil

³² Mineritul în formă tradițională presupune la Roșia Montană exploatările în galerii și sistemele de prelucrare a minereului subordonate rețelei hidrografice. Exploatarea de suprafață începută în anii '70 (Cariera Cetate), prin efectul distructiv de amploare asupra mediului natural, precum și prin epuizarea rapidă a resursei minerale, nu face parte din categoria mineritului tradițional și depășește cadrul definiției peisajului cultural. Peisajele culturale reflectă deseori tehnici specifice de valorificare a resurselor naturale, ținând cont de caracteristicile și limitele mediului (s.n.), *Guidelines for the Inscription of Specific Types of Properties on the World Heritage List*, în *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, 05/2/2005, Anexa 3, paragraful 9, p.84.

³³ V. 7.6. Glosar: *Peisaj cultural dezvoltat organic*.

³⁴ *Guidelines for the Inscription of Specific Types of Properties on the World Heritage List*, în *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, 05/2/2005, Anexa 3, art. 10, alineatul ii, p. 84, www.whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf; V. 7.6. Glosar: *Peisaj cultural fosil*. Această încadrare devine evidentă în ciuda continuității activității de exploatare a zăcămintului până în prezent: activitatea generatoare de peisaj cultural, mineritul tradițional, s-a încheiat brusc, odată cu inițierea exploatării în carieră deschisă.

2.2.11. Concluzii – Elementele patrimoniului cultural

▪ Structurile arheologice reprezentative descoperite până în prezent: necropola Hop – Găuri împreună cu monumentul funerar circular; zona edificiilor sacre – zona Valea Nanului; zona edificiilor publice – zona Carpeni;	Structuri arheologice de suprafață
▪ Amprenta industriei de prelucrare: sistemul hidrotehnic (tăurile, canalele, amprentele șteampurilor); sistemul de transport al minereului; configurațiile specifice ale gospodăriilor, în a căror componență intră instalații industriale;	Sistem hidrotehnic industrial tradițional
▪ Elementele industriei extractive istorice: sistemele de galerii romane, medievale și moderne din Orlea, Cârnic, Letea; galeria principală Sf. Cruce și sistemul de acces la cele 4 zone de exploatare Orlea, Cetate, Cârnic, Letea	Sistem subteran de exploatare antic, medieval, modern
▪ Transformările peisajului natural – gurile de mină din coastele masivelor muntoase Jig, Cârnic, Letea; haldele istorice, lucrările de terasare, etc.	Modificările istorice ale peisajului natural
▪ Structura urbană, ordonată de cele două nuclee principale (nucleul din vale și Centrul istoric) articulate de porțiuni nealterate din structura liniară.	Structură urbană
▪ Ansambluri urbane, gospodării valoroase, construcții valoroase, monumente istorice	Elemente arhitectural-urbanistice
▪ Monumentele votive, comemorative și funerare. Monumentul lui Simion Balint	
▪ Monumentele naturii Piatra Corbului și Piatra Despică	Monumente ale naturii

2.2.12. Statutul juridic de protecție al elementelor de patrimoniu cultural

Vestigii arheologice de suprafață

1. Necropola Hop-Găuri

Descărcată de sarcină arheologică prin certificat nr. 1320/14.12.2001, în urma cercetărilor din anul 2001³⁵.

Reluarea cercetărilor arheologice în anul 2002³⁶, după ce terenul a fost declarat *liber de sarcină arheologică* (N.B.) a adus la lumină vestigii arheologice spectaculoase pentru peisajul arheologic al sitului Alburnus Maior. Necropola din punctul Hop se întinde astfel nu numai pe platoul dealului ci pe întreg amfiteatrul natural orientat spre lacul artificial Tăul Găuri. Aceasta a fost terasată prin lucrări specifice de tăiere a stâncii și conține cel puțin două mari tipuri de rezolvări arhitecturale: mici incinte (împrejmuiiri) realizate din piatră legate cu pământ sau din materiale perisabile (lemn), și microansambluri funerare, fără incinte, semnalate exclusiv prin stele funerare³⁷.

Deși necropola, împreună cu alveola naturală care a generat ansamblul³⁸ reprezintă contextul funerar și natural al monumentului funerar circular, *nu are nici un regim juridic de protecție instituit*.

-neprotejată
-necesitatea
delimitării
-clasarea de
urgență

2. Monumentul funerar circular³⁹

Acest monument funerar a fost recuperat prin cercetarea care a avut ca obiect și Necropola de pe panta dealului Hop. Chiar dacă este un al doilea exemplu⁴⁰ de monument funerar circular din Dacia Romană, posibilitatea reconstituirii imaginii complete a unei manifestări funerare și arhitecturale speciale face din acest monument unul de prim ordin în cadrul universului funerar roman din Dacia.

Monumentul funerar circular *este înscris în Lista Monumentelor Istorice* (AB-I-m-A-00065.04), cu denumirea: Incinta funerară romană din zona „Hop – Găuri”. Acestei încadrări juridice îi corespunde o localizare precisă, dar *nu a fost definită și o zonă de protecție*. Fără un studiu de delimitare a zonei de protecție monumentului, prin care acesta să fie protejat împreună cu contextul său istoric – întreaga alveolă naturală, cu necropola Hop-Găuri și Tăul Găuri – se aplică prevederile legale care stabilesc drept zonă de protecție implicită pentru monumente amplasate în afara localităților, o bandă de 500 m lățime care circumscrie terenul aferent monumentului (L.5-2000, art.10).

-Monument
Istoric
-protecție
implicită

³⁵ V. Moga, C. Inel, A. Gligor, A. Dragotă, *Necropola de incinerare din punctul Hop*, în *Alburnus Maior I*, București, 2003, p.193-251

³⁶ P. Damian, M. Simion, G. Bălan, D. Vleja, E. Dumitrașcu, C. Neagu, *Cronica Cercetărilor Arheologice*, București, 2002, p.104, nr.62

³⁷ V. Apostol, *Funerary Architecture in Alburnus Maior (Roșia Montană): The Circular Monument*, Dacia, N.S., XLVIII-XLIX, 2004-2005, p. 249

³⁸ *Ibidem*, p. 249-250

³⁹ M. Simion, V. Apostol, D. Vleja, *Alburnus Maior II - Monumentul funerar circular / The Circular Funeral Monument*, București, 2004; V. Apostol, *op. cit.*

⁴⁰ Primul monument funerar circular descoperit aparține necropolei *Ulpiei Traiana Sarmizegetusa*, dar ruina impresionantului edificiu (diametru de 22,25 m – cf. V. Apostol, *op. cit.*, p.272, nota 60) nu conserva mai mult decât prima asiză din elevație. (C. Daicovicu, O. Floca, *Mausoleul Aureliilor de Sarmizegetusa, Sargetia*, 1937)

3. Edificiile sacre din zona Valea Nanului⁴¹

Cercetate în campania arheologică din anul 2002, două dintre cele cinci⁴² edificii (T I, T II) identificate devin semnificative pentru manifestările religioase de la Alburnus Maior. Starea de conservare a vestigiilor⁴³, precum și amplasarea specială⁴⁴ sunt argumentele pentru reconsiderarea valorii acestor edificii. Descrierea preliminară a amplasamentului și a orientării edificiilor, prezentată de autorii cercetărilor arheologice, sugerează alegerea unor poziții favorizate – vârfuri sau platouri de deal – aflate în relație atât cu văile în care curg fire de apă, cât și cu intrările în „lumea subterană”, în galeriile de exploatare.

În urma acestor prime concluzii, autorii cercetărilor arheologice susțineau, la sfârșitul campaniei din 2002, *importanța științifică a continuării săpăturii arheologice*⁴⁵ (N.B.!).

Cu toate acestea, certificatul de descărcare de sarcină arheologică nr. 1320/14.12.2001, prin care întreaga zonă aflată la sud de valea Roșiei este declarată liberă de orice servitute privind protejarea vestigiilor dezvelite prin cercetare, se aplică și acestei zone. În consecință, din punct de vedere juridic, vestigiile cercetate și zona căreia îi aparțin *nu sunt protejate*.

-neprotejate
-necesitatea
delimitării
-clasarea de
urgență

4. Edificiile publice de pe dealul Carpeni⁴⁶

Rezultatele cercetărilor arheologice identifică, pe baza interpretării materialului tegular ștampilat și a alcătuirii speciale a construcției (instalația de *hypocaustum*), existența aici a două clădiri administrative și atestă prezența armatei romane la Alburnus Maior (vexilație a Legiunii XIII Gemina)⁴⁷. Alături de vestigiile menționate au mai fost surprinse urme de habitat și chiar morminte⁴⁸. Cercetarea arheologică în acest perimetru nu a fost încheiată.

Zona arheologică este *inclusă în Lista Monumentelor Istorice* (cod LMI: AB-I-m-A-00065.03), dar cu o delimitare topografică eronată (N.B.!), care *exclue* Edificiul E2 din zonă. Ansamblul conturat de cercetările arheologice *nu are o zonă de protecție instituită*. În aceste condiții se aplică prevederile legale care stabilesc drept zonă de protecție implicită pentru monumente amplasate în afara localităților, o bandă de 500 m lățime care circumscrie terenul aferent monumentului (L.5-2000, art.10).

-Zonă
monument
istoric
-necesitatea
delimitării
coerente

⁴¹ C. Crăciun, A. Sion, R. Iosipescu, S. Iosipescu, *Edificiul de cult din punctul Szekely (Edificiul T I)*, în *Alburnus Maior I*, București, 2003, p. 255-286; C. Crăciun, A. Sion, *Edificiul de cult din punctul Drumuș (Edificiul T II)*, în *Alburnus Maior I*, București, 2003, p. 287-337

⁴² Edificiile notate T 0, T III au fost cercetate parțial în aceeași campanie care a fundamentat publicarea edificiilor T I, T II. Întreruperea cercetării arheologice și descărcarea de sarcină arheologică a întregii zone a făcut imposibilă formularea unor ipoteze legate de edificiul T 0, de altfel foarte distrus, și edificiul T III. Cel de-al cincilea edificiu a fost descoperit în zona Dalea și a fost cercetat în același an (V.V. Zirra, L. Oța, A. Panaite et al., *Spațiul sacru din punctul Dalea*, în *Alburnus Maior I*, 2003, p. 339-384).

⁴³ Edificiile din Valea Nanului (în special T I, T II) conservă aproape în totalitate fundațiile, spre deosebire de vestigiile ariilor sacre din Hăbad (S. Cociș, A. Ursuțiu, C. Cosma, R. Ardevan, *Area Sacra de la Hăbad*, în *Alburnus Maior I*, 2003, p. 149-192) sau Dalea (V.V. Zirra, L. Oța, A. Panaite et al., *op. cit.*) care mai au o singură asiză din fundație.

⁴⁴ „Edificiul T I este situat pe platoul dealului care domină zona de confluență a pârâului Nanului și pârâului Găuri; de aici există vizibilitate directă către dealurile de deasupra Tăului Țapului, către valea Roșiei, dealul Carpeni și dealul Orlea” (cf. C. Crăciun, A. Sion, R. Iosipescu, S. Iosipescu, *op. cit.*, p. 255; Edificiul T II: „În antichitate, locul pe care era amplasat edificiul avea vedere directă atât spre valea râului Găuri sau spre exploatarea minieră de la Cetate, cât și spre dealul Carpeni. Amplasamentul era în afara zonei de interes minier major, dar în apropierea drumului roman care mergea probabil paralele cu albia râului Găuri” (cf. C. Crăciun, A. Sion, *op. cit.*, p. 287)

⁴⁵ C. Crăciun, A. Sion, R. Iosipescu, S. Iosipescu, *op. cit.*, p. 260

⁴⁶ E. Bota, O. Țentea, V. Voișan, *Edificiul public din punctul Tomuș (E 1)*, în *Alburnus Maior I*, București, 2003, p. 433-446; O. Țentea, V. Voișan, *Edificiul public din punctul Bisericiuță (E2)*, în *Alburnus Maior I*, București, 2003, p. 447-467

⁴⁷ E. Bota, O. Țentea, V. Voișan, *op. cit.*, p. 436

⁴⁸ V. Rusu-Bolindeț, C. Roman, E. Bota et al., *Forme de habitat în punctul Balea*, în *Alburnus Maior I*, București, 2003, p. 387-432

5. Vestigiile arheologice de pe latura nordică a văii Roșia

(sectoarele Țarina, Jig - Piciorag, Pârâul Porcului - Tăul Secuilor, aflate în curs de cercetare)

-patrimoniul
arheologic
reperat
-în curs de
cercetare

Cercetările arheologice au oferit până în acest moment o imagine preliminară a unor necropole aflate în strânsă legătură cu contextul natural. Aceste vaste arii funerare sunt punctate de patru incinte funerare (trei în Țarina⁴⁹, una la Pârâul Porcului⁵⁰) și de amenajări mai modeste din punct de vedere constructiv – ringuri din piatră. La acest fond funerar se adaugă un edificiu de dimensiuni mai mari - posibil templu (Pârâul Porcului) și o zonă antică de prelucrare a minereului⁵¹ (Jig-Piciorag) - singura identificată până în prezent la Roșia Montană!

În stadiul actual al cercetării se desprind câteva rezultate deosebite – cercetarea primei zone de prelucrare a minereului cunoscută în întreg situl, precum și posibilitatea reconstituirii arhitecturale a unora dintre cele patru incinte, datorită elementelor conservate: coronamente de zid purtând lei funerari, coronamente simple de zid, stele funerare epigrafe, elemente de coronament de stelă.

În urma evaluării arheologice vor putea fi stabilite elementele și ansamblurile valoroase, împreună cu zonele lor de protecție.

Până la încheierea cercetărilor arheologice, urmată de adoptarea măsurilor corespunzătoare de protejare și punere în valoare a descoperirilor și de stabilirea și instituirea statutului juridic de protecție sau de descărcarea de sarcină arheologică, întreaga zonă în care în care s-au desfășurat săpături arheologice este protejată conform legii.

Elemente ale patrimoniului industrial

6. Tăurile

Ansamblul amenajărilor hidrotehnice – tăuri, instalații de control și dirijare a apei – au modificat sensibil peisajul natural al sitului. Aceste elemente artificiale, amenajate în tot cuprinsul sitului, au fost absorbite în timp în mediul natural, generând mici unități specifice de peisaj, caracterizate prin vegetație acvatică. În același timp, principalele tăuri au devenit repere geografice și toponimice importante ale sitului.

-neprotejate
-clasarea de
urgență a
întregului
sistem
hidrotehnic
de epocă
modernă

Importanța istorică a acestor amenajări este dată atât de vechime (debutul acestor lucrări este amplasat în perioada medievală - preindustrială), cât și de calitatea de martori istorici ai interacțiunii armonioase a omului cu mediul natural.

Nici unul dintre tăurile care punctează peisajul sitului *nu este clasat*.

7. Sistemul de galerii din masivul Orlea / Galerile romane din Orlea

Sistemul de galerii romane din masivul Orlea a fost descoperit întâmplător în anii '70 și nu a fost cercetat extensiv. O parte dintre fragmentele identificate au fost amenajate pentru vizitare. Elementele aparțin unui amplu sistem de exploatare, cu un potențial arheologic ridicat⁵² evidențiat prin diagnosticarea recentă, aflat în legătură cu un alt sistem de galerii cercetat recent, în zona Carpeni (sectorul Pârău - Carpeni). Aici a fost descoperită, în anul 2004, o instalație romană de evacuare a apei de mină⁵³.

-fragment
roman –
Monument
Istoric
-în curs de
cercetare
-clasarea de
urgență a
întregii rețele
romane
cunoscute

⁴⁹ Punct: Țarina, Roșia Montană, com. Roșia Montană, jud. Alba, în CCA 2003, 2004, www.cimec.ro/a_arheologie.htm

⁵⁰ P. Damian et al., Punct: Pârâul Porcului – Tăul Secuilor, com. Roșia Montană, jud. Alba, în CCA 2004, 2005, www.cimec.ro/a_arheologie.htm

⁵¹ M. Simion et al., Punct: Jig – Văidoaia, Roșia Montană, com. Roșia Montană, jud. Alba, Sector MNIR, în CCA 2003, 2004, www.cimec.ro/a_arheologie.htm

⁵² „Sectorul Orlea – Țarina – Carpeni este unul dintre cele mai promițătoare sectoare din întregul district Roșia Montană.”, cf. B. Cauuet et al., *Rețele miniere antice. Misiunile arheologice franceze 1999-2001*, în *Alburnus Maior I*, București, 2003, p. 482-483.

⁵³ B. Cauuet, www.mnir.ro/cercetare/santiere/rosia/prezentare.htm

Întregul sistem este *monument istoric*, clasat sub denumirea „*Exploatarea minieră romană de la Alburnus Maior, Masivul Orlea*” (cod LMI: AB-I-m-A-00065.02), fără o delimitare precizată și fără o zonă de protecție definită. Se aplică în acest caz prevederile legale care stabilesc drept zonă de protecție implicită pentru monumente amplasate în localități din mediul rural, o bandă de 200 m lățime care circumscrie terenul aferent monumentului (L.5-2000, art.10) – aici terenul pe care este amplasat accesul în sistemul de galerii.

Apariția unor noi elemente, cum sunt cele din sectorul Păru – Carpeni, precum și lipsa unor informații precise privind întinderea sistemului de galerii, fac din reevaluarea întregului ansamblu și *definirea unei zone de protecție* imperative urgente.

8. Sistemul de galerii din masivul Cetate / Galiile romane din Cetate⁵⁴

Rețeaua subterană din Cetate este considerabilă, chiar dacă a fost afectată masiv de exploatarea în carieră deschisă. Accesul în subteran este intermediat de rețeaua de galerii rectangulare recente care se suprapun de la nivelul galeriei magistrale Sf. Cruce (724) până la cota 873. Sub nivelul galeriei Sf. Cruce se dezvoltă o rețea subterană imensă, de peste 35 km lungime. Lucrări antice au fost localizate în zona La Studentu, în punctul Zeus, dar cea mai importantă direcție de cercetare în această zonă este Galeria Deak Ferencz care intersectează lucrări antice sub nivelul carierei Cetate⁵⁵.

Din cadrul acestor lucrări ample recente și a câtorva fragmente antice subliniem potențialul ridicat al galeriei Deack Ferencz, atât pentru cercetarea arheologică minieră, cât pentru contextului arheologic antic de suprafață – zona de exploatare romană este posibil să debuteze din apropierea necropolei și a zonei de habitat de la Hop-Găuri.

Până la finalizarea și evaluarea cercetărilor arheologice miniere lucrările antice miniere se încadrează în categoria patrimoniu arheologic reperat (OG 43-2000, art. 2, h), echivalent cu statutul de monument istoric.

-neprotejate
-necesitatea
studierii
exhaustive

9. Sistemul de galerii din masivul Cârnic / Galiile romane din Cârnic⁵⁶

Această rețea subterană este cea mai bogată în vestigii, accesibile și destul de bine conservate. Lucrările moderne (epocă medievală, modernă sau contemporană) sunt reprezentate de galerii de mici dimensiuni și variate tipuri de șantiere de exploatare: săli cu pilieri, șantiere verticale, șantiere înclinate. În multe cazuri se păstrează căile de rulare din lemn și chiar macazurile din lemn.

Lucrările antice – galerii, planuri înclinate cu trepte săpate în rocă, depilaje înguste, camere cu pilieri și puțuri – sunt definite de o mare diversitate, permanent adaptată particularităților zăcământului. Galiile săpate cu dalta și având secțiune transversală trapezoidală se transformă acolo unde roca devine dură în spectaculoase abataje cu tavane boltite și pereți rotunjiți – specifice tipului de exploatare cu foc (zona Piatra Corbului – Cârnic 7).

Sistemul de galerii din Cârnic, fie antice, medievale sau moderne, devin în contextul Roșiei Montane ansamblul care reprezintă, în stadiul actual al cercetărilor, cea mai amplă manifestare a peisajului subteran minier.

Acest masiv, deși clasat ca monument istoric în Lista monumentelor istorice din 1991, a fost propus în anul 2004 pentru descărcare de sarcină arheologică, însă contestarea procedurii a readus, până la soluționarea litigiului, statutul de monument istoric avut până la publicarea Listei monumentelor istorice din 2004, când, în mod surprinzător, zona desemnată ca

-zona Piatra
Corbului –
Monument
Istoric
-clasarea de
urgență a
întregului
masiv așa
cum a fost
inclus în LMI
1991

⁵⁴ B. Cauuet et al., op. cit., p. 476-478

⁵⁵ Cercetarea a fost întreruptă atât în galeria „Deack Ferencz”, cât și în zona „La Studentu”, chiar dacă autoarea cercetărilor recomandă continuarea investigațiilor.

⁵⁶ B. Cauuet et al., op. cit., p. 479-483

monument istoric are o suprafață foarte mică care nu include vestigiile romane distribuite pe întreaga suprafață a subsolului masivului Cârnic. Suspendarea descărcării de sarcină arheologică a produs implicit includerea masivului Cârnic în cadrul monumentului istoric - *Situl arheologic Alburnus Maior* (LMI 2004, AB-I-s-A-00065)

Înainte oricărei decizii de recunoaștere a întregii valori a ansamblului minier Cârnic, păstrător al unor semnificative vestigii romane, dar și al unui sistem continuator – timp de 1000 de ani - a unui mod tradițional de interacțiune a omului cu mediul natural care a generat peisajul cultural al Roșiei Montane, se impune în paralel cu finalizarea exhaustivă a cercetărilor miniere romane, medievale, moderne și contemporane declanșarea *procedurii de clasare de urgență a masivului Cârnic în ansamblul său*.

10. Sistemul de galerii din masivul Letea / Galeria Cătălina-Monulești

Sistemul de galerii din masivul Letea cuprinde și fragmente romane, cunoscute încă din secolul al XIX-lea, când aici, în galeria Cătălina-Monulești, au fost descoperite celebrele tăblițe cerate. Ulterior acestui prim moment de investigare, galeriile de acces moderne, s-au prăbușit, închizând aceste fragmente. Începând cu anul 2000 s-a început operațiunea de degajare a galeriei de acces și recent a fost atins primul tronson din sistemul de galerii romane. Problemele tehnice ridicate de lucrările de degajare au condus însă la suspendarea temporară a cercetării.

Astfel, astăzi nu cunoaștem extinderea acestui sistem roman, iar galeriile ulterioare, medievale și moderne, nu sunt cercetate.

Din întreg sistemul de galerii dezvoltat în subteran în masivul Letea doar galeria Cătălina-Monulești este clasată (cod LMI: AB-I-m-A-00065.05), fără delimitare și fără zonă de protecție. Se aplică deci, și în acest caz, prevederile legale care stabilesc drept zonă de protecție implicită pentru monumente amplasate în mediu rural, *o bandă de 200 m lățime care circumscrie terenul aferent monumentului* (L.5-2000, art.10) – terenul pe care se află accesul în galerie.

Vastitatea sistemului de exploatare și amplasamentul incert al altor zone romane, semnalate anterior, conduc în acest caz la necesitatea instituirii unei zone de protecție sensibil mai largă decât cea implicită.

Se impune, de asemenea, ca și în cazul sistemelor de galerii din celelalte masive, cercetarea și evaluarea detaliată a tuturor elementelor, indiferent de epoca în care au fost realizate, urmată de extinderea regimului de protecție asupra tuturor elementelor semnificative pentru patrimoniul industrial minier.

-galeria
Cătălina-
Monulești –
Monument
Istoric

11. Galeria Sfânta Cruce

Începută în 1783, galeria magistrală care parcurge în întregime valea Roșiei leagă toate sistemele de exploatare medievale, moderne și contemporane. Deși transformată de lucrări de extindere, lărgire, traseul galeriei reprezintă coloana vertebrală a întregului sistem de exploatare din care se accede și în sistemul de exploatare roman pe care îl intersectează sau îl amplifică. Acest sistem de exploatare, deschis prin trasarea galeriei Sfânta Cruce, caracterizează un moment important pentru istoria exploatărilor miniere de la Roșia Montană, când din inițiativa fiscului imperial în această galerie sunt oferite pentru concesiune asociațiilor particulare filoane aurifere în ramificații⁵⁷.

Importanța istorică a acestei amenajări derivă din vechime și din faptul că se constituie în martor al debutului epocii preindustriale. Pe de altă parte, acest element de patrimoniu, se delimitează ca martor al interacțiunii continue a omului cu mediul natural, devenind astfel un element cheie al peisajului cultural al Roșiei Montane.

-neprotejată
-clasarea de
urgență a
traseului
galeriei

⁵⁷ A. Sintimbrean, *Muzeul mineritului din Roșia Montană*, Editura Sport – Turism, București, 1983, p. 50.

Tot așa cum celelalte componente ale patrimoniului minier medieval, modern sau contemporan nu au fost incluse într-o categorie valorică, acest element nu are nici un regim de protecție instituit.

12. Masivele transformate de lucrările miniere Orlea, Cetate, Cârnic, Letea, Jig;

-neprotejate
-protejarea
urmelor
industriale
istorice

Exploatarea tradițională a minereului a lăsat o amprentă puternică asupra peisajului natural al masivelor care flanchează așezarea, prin săparea rețelelor de galerii subterane⁵⁸, prin depozitarea controlată sau întâmplătoare a rocilor excavate și a sterilului și prin lucrările de amenajare necesare funcționării întregului proces de exploatare: drumuri, terasări, defrișări, aducțiuni.

Astfel, masivele Orlea, Cetate, Jig, Cârnic și Letea, sunt perforate de numeroase guri de mină, multe vizibile astăzi, altele estompate fie ca efect al abandonării, urmată de prăbușirea și colmatarea zonelor de acces, fie ca urmare a executării altor lucrări – tăieri de noi drumuri, depozitări de rocă.

Coastele masivelor care flanchează așezarea sunt, toate, modelate de mici zone de depozitare sau de evacuare necontrolată a rocii sterile, dispersate în vecinătatea gurilor de mină.

Dintre toate aceste masive, Cârnic poartă încă cele mai numeroase și evidente semne ale acestor lucrări. În masivul Cetate, o bună parte dintre urmele de suprafață ale exploatărilor tradiționale au dispărut, ca urmare a exploatării de suprafață care a funcționat aici în ultimele trei decenii. Rămân însă, perimetral urme importante ale transformărilor descrise.

Întreg peisajul muntos al Roșiei Montane se înfățișează astfel puternic modelat de acțiunea antropică, generatoare de peisaj cultural. Și în acești termeni – ai peisajului cultural – vor trebui studiate și evaluate toate aceste elemente, acum lipsite de orice fel de protecție.

Elemente de patrimoniu arhitectural-urbanistic

13. Structura urbană a Roșiei Montane

-neprotejată

Modul în care s-a dezvoltat așezarea, în relație directă cu elementele cadrului natural, forme de relief și resurse subterane, este semnificativ în cadrul sistemului de interacțiuni care au generat peisajul cultural al Roșiei Montane. Structura particulară a așezării este compusă dintr-un segment liniar, tipic pentru așezările de vale ale Munților Apuseni, articulat de o concentrare a țesutului în vecinătatea bisericilor românești (a bisericii ortodoxe în special) și a sediului exploatării miniere, și o zonă reticulară, articulată de mai multe nuclee, dintre care cel al Pieței este principal.

Din întreagă această structură, zona superioară, reticulară corespunde Centrului istoric și este clasată ca monument istoric, categoria sit, cu o localizare imprecisă însă – „*Târgul satului*”, *Piața, cartierul Berg, str. Brazilor și zona din amonte de Piață, spre lacuri* – și fără zonă de protecție, în ciuda existenței, la momentul republicării LMI, în 2004, a studiului de delimitare a centrului istoric și a Planului urbanistic general al comunei. Din segmentul liniar al așezării a fost desprinsă, prin studiul de delimitare a centrului istoric, o zonă valoroasă, corespunzătoare concentrării din jurul bisericii ortodoxe și a centrului administrativ actual al comunei. Totuși, zona nu este protejată.

⁵⁸ afectate masiv de exploatarea miniere recente; numeroase guri de mină înregistrate în documentele cartografice istorice nu mai pot fi identificate la suprafață astăzi.

14. Ansambluri urbane

Din structura așezării se desprinde ansamblul central, dezvoltat în jurul Pieței – mărturie valoroasă a momentului de trecere de la forma rurală la cea urbană, a târgului minier. Construcțiile care alcătuiesc fronturile celor două piețe și cele dispuse de-a lungul străzilor care converg aici sunt caracterizate de aplicarea elementelor specific urbane – mod de utilizare a terenului și de grupare a construcțiilor, în fronturi închise; limbaj arhitectural – pe fondul rural tradițional al Roșiei Montane, persistent atât prin tipologia spațială și funcțională, cât și prin materialele și sistemele constructive.

Zona Pieței –
Monument
Istoric

Aici au fost grupate cele mai importante funcțiuni ale așezării – primărie, școală comunală și grădiniță, școli confesionale, dispensar, farmacie, cluburi, cinematograf, sedii ale societăților de asigurări, sucursale bancare, spații comerciale, ateliere meșteșugărești și, nu în ultimul rând cele trei biserici – catolică, unitariană și reformată împreună cu oficiile parohiale. Acest profil funcțional excepțional, suprapus pe suportul arhitectural-urbanistic original, dau acestui ansamblu o valoare care depășește un simplu context local, devenind reprezentativ pentru patrimoniul național.

În aceeași măsură devine importantă zona din vale, corespunzătoare concentrării din jurul bisericii ortodoxe și al sediului exploatarei miniere, unde s-au adăugat în timp funcțiuni publice importante – club, popicărie, spații comerciale și, mai recent, primăria comunei – alcătuind un ansamblu eterogen, original ca structură și caracteristici morfologice.

-zona din vale
neprotejată
-necesitatea
protejării

Deși identificate ca atare prin studiul de delimitare a centrului istoric, aceste ansambluri nu sunt protejate.

15. Gospodării și ansambluri valoroase

Dintre cele 182 de construcții sau corpuri de construcție valoroase identificate prin inventariere și studiul de delimitare a centrului istoric, 46 sunt articulate în micro-ansambluri, gospodării, relevante pentru modul de grupare a componentei principale – locuința – și a celor secundare – bucătărie de vară (*comnă*) cu cuptor de pâine, grajd, cotețe, articulate de elementele de delimitare și adaptare la configurația terenului – porți monumentale, împrejmuiri și terasări din zidărie seacă (*mauri*). O parte din aceste gospodării păstrează încă mărturia instalațiilor tehnice legate de exploatarea tradițională, familială a minereului – depozitul de unelte (*cram*), pivnița cu *jomp*, pentru spălarea minereului, accesibilă direct din spațiul public sau chiar gura de mină.

-mare parte
neprotejate

Toate aceste micro-ansambluri îmbogățesc consistența și semnificația patrimoniului sitului Roșia Montană.

Dintre acestea, în LMI sunt înscrise 8, sub denumirea de „case”, care exclude din domeniul de aplicare al regimului protecție celelalte elemente valoroase ale gospodăriei, rămase sub un statut incert, de protecție implicită, și nu explicită. Alte sunt clasate ca parte a monumentului istoric, categoria sit, *Centrul istoric*.

Celelalte nu au fost luate în considerare pentru protejare, în ciuda includerii lor în lista de construcții valoroase, prin studiul de delimitare a centrului istoric (2002). Dintre ele, o parte se află în zona de protecție a unui monument istoric, încadrare care le asigură protejarea implicită.

16. Construcții valoroase

Din fondul construit al Roșiei Montane și al celorlalte sate studiate în documentația de completare a PUG, au fost identificate 223 de construcții sau corpuri de construcție valoroase.

Dintre acestea 41 sunt înscrise în LMI, la grupa valorică B – monumente de importanță locală, iar alte 37 întrunesc calitățile necesare includerii în LMI. O mare parte din construcțiile valoroase – potențiale monumente sunt incluse în teritoriul monumentului

41
monumente
istorice

182
construcții
neprotejate
37 de
construcții
clasare de
urgență

istoric categoria sit Centrul istoric al satului Roșia Montană (33), dar altele, cum ar fi cele două biserici din Corna nu sunt protejate nici măcar indirect.

Celelalte 145 construcții valoroase nu se află sub incidența nici unei prevederi explicite menite să le asigure protejarea. Cele care aparțin zonei de protecție a unuia dintre monumentele protejate implicit (prevederile legale stabilesc drept zonă de protecție implicită pentru monumente amplasate în mediu rural, *o bandă de 200 m lățime care circumscrie terenul aferent monumentului*), dar, chiar și așa, mare parte a fondului construit valoros este neprotejat.

17. Monumente votive, comemorative și funerare

Amplasate la răspântii, la hotarele satelor, în spații publice sau în cimitire, monumentele votive, comemorative și funerare punctează întreg teritoriul sitului, adăugându-și valoarea simbolică, istorică și artistică spațiilor cu care se asociază.

Troițele - cruci de răspântie (la „Gura minei”; lângă nr.208, pe marginea drumului; în Berg, lângă Grădina de vară; în centrul satului Corna), cruci votive (lângă nr. 484, pe o pajiște) sau cruci de hotar, realizate din lemn sau din piatră - sau chiar din spoii romane, monumentele comemorative (Crucea Gritta; Monumentul eroilor din Primul Război Mondial) și cele funerare (Cavoul Hentzel din cimitirul Țarina; Monumentul funerar al lui Simion Balint, din cimitirul greco-catolic și numeroase alte monumente funerare) nu fac parte, în ciuda valorii, din patrimoniul clasat - cu excepția monumentului funerar al lui Simion Balint (cod LMI: AB-III-m-B-00417).

O parte dintre aceste monumente se găsesc în zone protejate sau în zone de protecție a unor monumente, ceea ce le conferă un regim juridic de protecție implicit.

1 monument
comemorativ
-clasare de
urgență a
celorlalte
monumente
comemorative
valoroase

Elemente ale patrimoniului natural

18. Monumentele naturii Piatra Corbului și Piatra Despicață

Situl istoric Roșia Montană cuprinde și două situri geologice, formate la începutul Cuaternarului, protejate prin Decizia nr.20 a Consiliului Județean Alba din 27 octombrie 1995 și înscrise în lista Zonelor naturale protejate de interes național, parte a PATN/III.

Piatra Despicață, bloc de rocă andezitică, cu o suprafață de 0,25 ha, situat la 1 km sud-vest de Roșia Montană, între vârfurile Cârnic și Cetate (cod PATN/III);

Piatra Corbului, un afloriment de andezit bazaltic de culoare neagră, cu o suprafață de 5 ha, situat între vârfurile Ghergheleu și Curmătura, fiind înconjurată spre est și vest de drumurile care leagă Roșia Montană și Corna cu exploatarea minieră Roșia Poieni.

Protejarea celor două monumente ale naturii presupune și delimitarea și instituirea zonelor de protecție ale acestora.

2 monumente
ale naturii
-necesitatea
delimitării
zonelor de
protecție

2.2.13. Concluzii – Zone de concentrare a elementelor de patrimoniu cultural și natural. Statut juridic (planșa 01.2)

Din modul de distribuire a elementelor patrimoniului cultural și natural în cadrul sitului ies în evidență zone de concentrare și de suprapunere a mai multor straturi ale patrimoniului, relevante pentru valoarea culturală.

1. Zona istorică centrală Roșia Montană

Zona de concentrare aflată în relație cu Centrul istoric grupează mai multe nuclee ale structurii urbane din partea superioară a localității – polul principal, al piețelor și nucleele secundare, dezvoltate în jurul unor noduri ale rețelei stradale: Berg, Cătălina, Brazi, Văidoaia. Pe aceste elemente ale structurii urbane se suprapun ansambluri urbane – Piața, zona Berg, cimitirul catolic și cel unitarian – și elemente individuale – gospodării și construcții valoroase. Se adaugă, de asemenea, elementele particulare conservate ale spațiului public – suprafețe pietruite; lucrări de adaptare la configurația terenului, împrejurări și terasări realizate în sistemul local al zidăriei seci din piatră; plantații de limită.

În subteran se dezvoltă, pornind din apropierea Pieței și extinse în întreg masivul Letea, sisteme de galerii miniere antice, medievale și moderne (Cătălina-Monulești, Ieruga, Sf. Laurențiu, Sf. Iosif, aflate în legătură cu galeria principală Sf. Cruce).

Zona se prelungește natural spre sud și nord cu două dintre principalele sisteme de exploatare a minereului – Cârnic și Jig – ale căror coaste reprezintă fundalul natural și suportul dezvoltării structurii urbane centrale. Acești versanți poartă urmele încă evidente ale lucrărilor intense de exploatare desfășurate aici de-a lungul secolelor.

Spre est zona cuprinde și trei dintre cele mai importante elemente ale sistemului hidrotehnic – Tăul Mare, Tăul Brazi, Tăul Anghel.

Suprapunerea acestor straturi conturează o imagine densă și expresivă a peisajului cultural al sitului.

1 monument comemorativ -clasare de urgență a celorlalte monumente comemorative valoroase

Zona este parțial protejată prin regulamentul Planului urbanistic general al Comunei, document prin care este instituită ca zonă construită protejată.

La acest statut se adaugă regimul juridic de protecție al Centrului istoric – monument istoric clasat, cuprins în Zona istorică centrală, protejat împreună cu zona sa de protecție implicită – o bandă de 200m lățime care înconjoară Centrul istoric.

În zonă se află și treizeci și cinci de monumente istorice clasate individual, protejate împreună cu zonele lor de protecție implicite, care acoperă o bandă de 200m lățime în jurul terenului aferent fiecărui monument în parte.

Astfel, zonele cu regim de protecție instituit acoperă Zona istorică centrală în cvasi-totalitatea sa.

- parțial protejată prin documentații de urbanism - protecția implicită acoperă toată zona

2. Zona actualului centru administrativ

În zona centrului administrativ actual sunt grupate elemente multiple ale patrimoniului sitului: nucleul structurant al segmentului liniar al localității, devenit chiar centru administrativ; construcții valoroase aparținând fondului construit modern – școala maghiară, cele două biserici și casele parohiale, căminul cultural, primăria, o serie de case semnificative pentru arhitectura sitului; monumentul funerar comemorativ al lui Simion Balint; sistemul de galerii miniere din masivul Orlea, care debutează la limita nordică a acestui segment al așezării; zona de patrimoniu arheologic Carpeni adiacentă spre sud acestui nucleu – necropola și edificiile publice cu *hypocaustum*, galeria romană și sistemul hidraulic subteran roman din punctul Păru-Carpeni.

Această suprapunere de componente ale patrimoniului dă naștere unei zone de concentrare extinsă de-a lungul văii Roșiei, din apropierea punctului „Gura Minei” – casa nr. 57, până în amonte de zona primăriei – casa nr. 191, cu largiri semnificative față de culoarul văii, spre sud și nord, corespunzătoare zonelor arheologice.

-ignorată din documentațiile de urbanism
-protecția implicită a monumentelor din zonă
-acoperă zona centrului administrativ

Zona nu este protejată direct, dar se află sub regimul de protecție al monumentelor individuale pe care le cuprinde. Astfel, zonele de protecție implicite ale monumentelor clasate *acoperă întreaga suprafață a Zonei centrului administrativ.*

3. Zona centrului localității Corna

Elementele cele mai importante ale patrimoniului arhitectural-urbanistic al satului Corna – structura urbană particulară, cu o organizare inelară în jurul bisericii ortodoxe și ramificată spre extremități; cele două biserici datate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, construcții relevante pentru arhitectura tradițională a satului și a zonei – se desfășoară în zona centrului satului, între casele cu nr.682 – 723.

-ignorată prin documentațiile de urbanism
-neprotejată

Asupra zonei nu este instituită nici o formă de protecție juridică.

La aceste zone se adaugă o altă categorie, de zone caracterizate prin concentrări de elemente semnificative pentru un singur atribut al resursei culturale.

4. Zona arheologică Tăul Găuri

Această zonă reunește într-o aceeași unitate coerentă două entități arheologice - Monumentul funerar circular împreună cu Necropola Hop-Găuri alături de care definește un peisaj roman funerar special și două elemente ale patrimoniului industrial – intrarea în galeria Deak Ferencz și Tăul Găuri, elemente sugestive atât pentru atmosfera antică cât și pentru cea medievală sau modernă.

-neprotejată

Zona nu beneficiază în ansamblu de un statut juridic de protecție și a fost descărcată de sarcină arheologică în cvasi-totalitatea sa (monumentul funerar circular este clasat) chiar dacă după acest moment cercetarea arheologică a consemnat rezultate remarcabile atât pentru situl Alburnus Maior, cât și pentru întreaga Dacie romană. Prin urmare trebuie declanșată procedura de clasare a întregului ansamblu, având în vedere că în prezent aceste valori de patrimoniu sunt lipsite de protecție.

5. Zona arheologică Valea Nanului (3 edificii sacre)

Amplasarea particulară a trei dintre edificiile sacre, împreună cu forma de relief care a condus la această conformare, alături de valoarea intrinsecă a acestui tip de manifestare religioasă detașează această zonă din grupul celor cinci edificii sacre din Valea Nanului.

-neprotejată

Zona nu este protejată; mai mult, este descărcată de sarcină arheologică. Alături de necesitatea finalizării cercetării, care aduce în discuție atributul de patrimoniu arheologic reperat, trebuie inițiată procedura de clasare a zonei edificiilor T I, T II, T III.

2.3. Delimitarea zonei construite protejate a Centrului istoric Roșia Montană

Primul dintre studiile realizate, având ca obiective localitatea Roșia Montană și satele învecinate (*Studiul istoric urbanistic*) a identificat, prin analize arhitectural-urbanistice (construit/neconstruit; public/privat; suprafața parcelor; P.O.T., C.U.T.; utilizarea terenurilor; funcțiuni; vechimea construcțiilor; tipologie) ale căror rezultate au fost suprapuse într-o evaluare, în localitatea Roșia Montană, alături de monumentele istorice înscrise în Lista monumentelor istorice, un număr de construcții valoroase, ansambluri valoroase (*cimitirele grupate în jurul bisericilor și gospodării valoroase*), zone construite cu valoare urbanistică, spații publice cu valoare urbanistică, repere urbane valoroase.

Din sintetizarea acestor două niveluri de evaluare a rezultat **o concentrare mare a elementelor valoroase în jurul ansamblului Pieței**, diluată progresiv spre periferii și apoi reapărută din nou spre limita estică, determinată de profilul industrial istoric sau de cel etnic (**Văidoaia, Brazi și Berg**).

Rezultă astfel extinderea influenței Centrului istoric până în zona grupării de locuințe colective contemporane (la nr. 258).

În restul teritoriului construit, elementele valoroase sau care prezintă potențial de dezvoltare sunt distribuite uniform. Totuși, din acest ansamblu se distinge o concentrare de elemente valoroase (monumente istorice, construcții valoroase și repere urbane) în zona actualului centru administrativ.

În satele învecinate Roșiei Montane au fost identificate 46 de construcții sau gospodării valoroase și 2 biserici valoroase (15 în Țarina, 7 în Blidești, 7 dintre care 2 biserici în Corna, 5 în Bunta, 1 în Bălmoșești, 3 în Gârda-Bărbulești, 8 în Gura Cornei).

Pe baza analizelor de mai sus a fost delimitată *Zona construită protejată – Centrul istoric Roșia Montană*, prin reunirea concentrărilor de monumente, construcții, ansambluri și zone. Pentru conservarea caracteristicilor și caracterului Zonei protejate, de jur-împrejurul său a fost trasată, în acord cu prevederile Legii 422-2001, o Zonă de protecție a zonei protejate.

O a doua variantă, mai restrânsă, de delimitare a celor două zone a fost supusă aprobării Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice și a fost avizată cu următoarele condiții: „1. studiul pentru instituirea zonei protejate și a zonei de protecție aferente acesteia se va introduce în forma finală a PUG”; „2. se recomandă extinderea zonei de protecție de jur-împrejurul zonei protejate – limitele zonei de protecție vor fi stabilite prin PUZ”. Principala deficiență a acestei delimitări constă în eliminarea din zonă a nucleului Brazi și situarea în afara Zonei protejate a mai multor monumente istorice și construcții valoroase.

Planul urbanistic general al Comunei Roșia Montană, supus aprobării Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice împreună cu Planul urbanistic zonal – Zona de dezvoltare industrială a Roșia Montană Gold Corporation, a adăugat celei de-a doua variante de delimitare extinderi în nordul și sudul zonei protejate până la limita zonei construite a așezării, iar la est a cuprins Tăul Mare, această importantă extindere fiind asimilată unei zone de dezvoltare turistică. Spre vest nu a fost operată nici o extindere. Cadrul natural al acestei zone, conform documentațiilor menționate, este asigurat la sud de o *zonă neafectată de lucrările din carieră – zonă protejată*, la nord de versantul abrupt al masivului Jig, neatins de lucrările miniere proiectate la momentul realizării documentației, la est de zona de dezvoltare turistică și de zona neafectată a Tăurilor Brazi și Anghel.

Această propunere a fost avizată favorabil (aviz nr. 178/20.06.2002) „cu recomandarea să se mărească actuala limită a acestei zone, **în funcție de detalierea studiului avizat anterior**”⁵⁹

În acest context a fost reluată delimitarea Centrului istoric Roșia Montană prin documentația de față. Exigențele derulării unui astfel de proces au fost între timp, de la momentul elaborării documentațiilor anterioare, reglementate prin *Metodologia de elaborare și conținutul cadru al documentațiilor de urbanism pentru zone construite protejate*. S-a impus astfel reevaluarea patrimoniului cultural de la Roșia Montană. La nivelul analizei arhitectural-urbanistice au fost reluate fișele de inventariere și întreg demersul de definire a Zonei construite protejate, precizat în conținutul-cadru al Studiului istoric zonal. Totodată, extinderea analizei la identificarea elementelor peisajului cultural a evidențiat noi elemente valoroase, care în studiul anterior nu au putut fi investite cu valoare culturală patrimonială. Parcurgerea sumară a elementelor peisajului cultural al sitului *Alburnus Maior* în ansamblul său a relevat un context puternic reprezentat prin alte elemente definitorii decât cele identificate în studiul din anul 2002. Din complexul acestor elemente care alcătuiesc schema peisajului cultural de la Roșia Montană și care necesită protecție, zona Centrului istoric și cadrul natural în care este amplasată reprezintă una dintre concentrările importante ale elementelor prin care se definește resursa culturală a sitului Roșia Montană:

- trei dintre tăurile care se conservă și zonele industriale învecinate în care erau concentrate instalații de prelucrare (șteampuri) – zona Tăului Mare (1), zona Tăului Anghel și a Tăului Brazi (2);
- zona galeriei romane Cătălina-Monulești (3), care concentrează la suprafață și alte guri de mină cu valoare istorică;
- două zone de concentrare a acceselor în minele istorice, cu multiple alte urme ale transformărilor cadrului natural derivate din ocupația tradițională, mineritul: zona Jig (4), zona Cârnic (5);
- nucleul Centrului istoric, împreună cu un braț de legătură, aparținând prin structură segmentului liniar al așezării, iar prin specific funcțional – locuire punctată de câteva funcțiuni publice istorice, segmentului reticulat (6);
- șase concentrări urbane valoroase: Piața, Berg, Cătălina, Văidoaia, Brazi, Susași (7);
- douăzeci și șase de ansambluri valoroase: două cimitire, douăzeci și patru de gospodării valoroase (8);
- nouăzeci și șapte de construcții valoroase (9);
- treizeci și cinci de monumente istorice (la care se adaugă cele deja menționate: Centrul istoric și galeria Cătălina-Monulești) (10).

Localizarea acestor elemente – în segmentul superior al așezării Roșia Montană, începând de la culoarul de acces în Piață până la limitele de nord, est și sud ale zonei construite – a constituit o **primă limită de studiu**, prin reunirea tuturor proprietăților construite din această parte de localitate, începând cu casa nr. 258, zonă unde inserția brutală a unui grup de locuințe colective a divizat practic așezarea în două. Zona de studiu astfel definită, analizată împreună cu teritoriul învecinat – cadrul său vizual – a fost extinsă de la limita ansamblului de locuințe colective de la vest, până la cele trei tăuri învecinate (Tăul Mare, Tăul Brazi, Tăul Anghel) la est, constituindu-se astfel **limita generală de studiu**.

Analizele arhitectural-urbanistice au fost realizate în cadrul primei limite de studiu, analizele de peisaj, vegetație, elemente de patrimoniu industrial fiind analizate pe zona cuprinsă de cea de-a doua limită.

În termenii analizei **zonei construite**, au rezultat 5 componente cu identitate bine definită care, prin reunire, determină **zona de maximă concentrare a valorilor de patrimoniu**

⁵⁹ Studiu istoric urbanistic, Opus 2001

construit: șase zone urbanistice valoroase – Piața, zona Berg-Cătălina, zona Brazi, zona Văidoaia, zona Susași, zona de acces în Piață.

Tangente acestei limite se situează alte elemente importante pentru conservarea caracterului Centrului istoric: un nucleu în partea superioară a zonei Berg, zona de legătură între structura liniară a așezării și Centrul istoric și alte elemente valoroase distribuite inegal. Prin includerea parcelelor care alcătuiesc sau cuprind aceste elemente a rezultat o nouă limită, mai cuprinzătoare, a **zonei de concentrare a valorilor de patrimoniu construit**. Prin reunirea acestor subzone istorice de referință se alcătuiește prima **Zona Istorică de Referință (ZIR 1)**.

În interiorul zonei astfel definite se află intrarea în galeria Cătălina-Monulești, clasată ca monument istoric de valoare națională și universală, a cărei protecție intră astfel sub incidența acestei documentații. Cercetările arheologice din ultimii ani au permis reperarea sectorului roman al galeriei la aproximativ 300 de metri de la gura minei, situată în zona Cătălina, ceea ce presupune definirea spre est a unei zone de protecție a acestei componente subterane. Extinderea limitelor anterior definite, prin alăturarea **zonei arheologice Cătălina-Monulești**, funcționează pe de o parte ca zonă de protecție a sistemului de galerii subterane, a cărui dezvoltare nu este încă complet evidențiată, iar pe de altă parte, adaugă zonei construite delimitate o unitate de peisaj bine conturată. La aceasta se adaugă cele două zone cu lucrări industriale hidrotehnice istorice și cele două zone care definesc fundalul fizic și caracterul peisajului istoric al Centrului Istoric: Tăul Mare (deja inclusă prin PUG în Zona Protejată – UTR 3), zona Tăurilor Anghel și Brazi (similară ca importanță cu Zona Tăului Mare), versantul nordic al Cărnicului (deja inclus în reglementările PUZ – ZI 2002; delimitarea coerentă presupune însă includerea întregului versant până la coamă, astfel încât asupra fundalului natural al Centrului Istoric să fie instituit un regim juridic de protecție) și versantul sudic al masivului Jig-Văidoaia.

Reunirea subzonelor istorice care conțin în primul rând valori de patrimoniu industrial istoric (antic, medieval, modern) conturează a doua **Zonă Istorică de Referință (ZIR 2)**, zonă cu potențial ridicat de valorificare turistică, fie de agrement, fie culturală.

2.4. Studiul istoric zonal

2.4.1. Obiective și limite ale studiului

Obiectivul principal al studiului este definirea și delimitarea Zonei istorice centrale Roșia Montană (ZCRM)⁶⁰ care, deși instituită prin Legea 5-2000 și tratată în Planul urbanistic general al comunei Roșia Montană (2002), va trebui completată în așa fel încât să cuprindă toate componentele resursei culturale.

Un alt obiectiv al studiului este identificarea modului optim de protejare a ZCRM, astfel încât să nu-i fie alterat caracterul. În acest scop sunt definite categoriile valorice ale elementelor componente și implicit tipurile de intervenții permise, recomandate, interzise și de urgență.

De asemenea, studiul istoric zonal fundamentează modul și direcția de dezvoltare a localității, în strânsă legătură cu obiectivul anterior. Caracteristicile Zonelor istorice de referință (ZIR) și a Subzonelor istorice de referință (SIR) definite prin acest studiu vor indica modul de construire viitor.

Zona studiată este cea definită în capitolul precedent. Ca metodă de lucru, sunt analizate treptat și apoi recompuse toate elementele susceptibile să contribuie la definirea peisajului cultural specific sitului. Studiul este abordat astfel la cel mai cuprinzător nivel de manifestare a patrimoniului cultural.

2.4.2. Tramă stradală și parcellar (pl. 04)

Trama stradală și parcellarul au suferit modificări nesemnificative pe parcursul ultimului secol și jumătate de când datează primul document cartografic (1856) pe baza căruia se poate urmări configurația urbanistică. Astfel, modificările sunt reprezentate de transformarea unor drumuri de servitute sau de exploatare industrială (mai rar agricolă) în străzi sau de dispariția unor segmente importante legate direct de exploatarea miniere tradiționale. În această din urmă categorie, prețioasă pentru caracterul țesutului urban, intră celor două periferii industriale – Văidoaia și Susași – unde forma parcelelor păstrează puternic amprenta tipului industrial tradițional de utilizare a terenului.

Parcelarul evidențiază, explicabil, un grad mai mare de mobilitate în timp, fiind pe alocuri, în forma de astăzi, rezultat printr-o suită de operațiuni de divizare sau comasare. Cu toate acestea, se poate afirma că structura parcellarului nu s-a schimbat semnificativ⁶¹. Excepție fac parcelele fragmentate excesiv ca urmare a restabilirii drepturilor de proprietate, în anii din urmă, către un număr mare de moștenitori, asupra aceleiași parcele. Se înregistrează astfel o primă serie de modificări radicale asupra parcellarului, care conduc în câteva cazuri la împărțiri în suprafețe neutilizabile. (planșa 02.1 - disfuncții)

2.4.3. Fond construit

vechime - tipologie. Fondul construit al zonei Centrului istoric este caracterizat prin trei tipuri de organizare spațial-funcțională caracteristice și sugestive pentru evoluția istorică a așezării: construcțiile tradiționale cu spațiu de distribuție exterior – prispă sau *târnaț* – care reprezintă nivelul de bază în toate perioadele istorice, construcțiile de factură urbană din zona Pieței, construite aproape în totalitate între sf. sec. XVIII – sf. sec. XIX și construcțiile aparținând programelor publice și sociale de la sf. sec. al XIX-lea și începutul sec. XX. Fondul construit

⁶⁰ Prin detalierea locală a Studiului istoric general (cf. cap. 2.2 și cap. 2.3.)

⁶¹ în mod surprinzător un număr de 107 parcele se conservă în forma din anul 1884.

astfel caracterizat este punctat de cele trei biserici, care îl structurează și îl ancorează în spațiul urban.

O mare parte a fondului construit (aprox. 40%) aparține primei jumătăți a sec. al XIX-lea, momentul avântului economic al perioadei moderne. O altă categorie (22%), evidențiată prin suprapunerea celor două planuri istorice, este cea a construcțiilor încadrate în intervalul 1856-1884, care corespunde perioadei de vârf a exploatărilor miniere și implicit a densificării fondului construit. Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul sec. XX (1884-1916) este caracterizat de construirea dotărilor publice și a unor construcții a căror configurație arhitecturală le detașează din fondul general (volume simple acoperite în două ape, cu timpane triunghiulare din scândură, decorate cu traforuri și grătare din șipci). Intervalului dintre anii 1919 – 1948, pe care îl putem extinde până în prezent îi aparține un procent de 35,7% din fondul construit, și atestă perpetuarea tipului de plan tradițional care definește caracterul fondului construit în care au înghețat tendințele de transformare urbană a construcțiilor din Piață. Chiar dacă învelișul arhitectural poartă câteodată transformări importante, adeseori nocive pe măsură ce momentul construcției este apropiat temporal de momentul actual (mortare de ciment, învelitori din azbociment sau carton asfaltat), structura arhitecturală este cea moștenită din trecut. (pl. 05)

Procesul de tranziție spre forme urbane – din punct de vedere al tipologiei arhitecturale – este subliniat în primul rând de construcțiile din zona Pieței, unde modul de acces pe parcelă – prin ganguri – a impus transformarea nivelului inferior. Această transformare importantă, privită în ansamblu, nu constituie un atribut menit să devină caracteristică unică a transformării urbane, din moment ce în majoritatea cazurilor accesul la nivelul superior se supune schemei tradiționale și nu ajunge să adauge fondului construit un nou tip de plan.

Aparența arhitecturală de tip urban a fațadelor devine un atribut sugestiv și martor în același timp al unui fenomen, pe cât de greu de subliniat, pe atât de unic ca manifestare conservată. Acesta conține reflexele mentalităților, credințelor și practicilor religioase, a tipurilor comportamentale, a ocupațiilor în ansamblul unei comunități eterogene reunite însă de ocupația dominantă – mineritul.

relevanță stilistică. (pl. 06) Repertoriul stilistic al construcțiilor din zona Pieței, dată fiind apartenența temporală la sec. al XIX-lea și începutul sec. XX, face parte din repertoriul neoclasic (în cazul decorului arhitectural și în mică măsură asupra configurației arhitecturale) și, din cel al barocului țărănesc transilvănean (mai ales configurația acoperișurilor), însă modul de transformare al motivelor – dilatate, deformate, simplificate, amalgamate conturează caracterul pitoresc al manifestării arhitecturale, dar, mai important, devine un martor inedit al evoluției societății târgului minier în curs de urbanizare.

Elementele care se constituie în cele din urmă în manifestarea stilistică de la Roșia Montană folosesc în formă embrionară, atât structura, cât și aparența învelișului arhitectural al atitudinii neoclase. Apelurile diverse la schema divizării celor două registre, zveltețea acoperișurilor, marcarea traveelor, accentuarea traveei mediane, sugestia loggiei – sugestia apareiajelor rectangulare bosate cu șenaje de colț, coloanele dorice, toscane, ionice sau corintice deformate puternic, mascheroanele, consolele-modiglioane (uneori chiar răsturnate), cornișele avântate și chiar porțile de zid marcate cu însemnele de miner conturează influențele urbane filtrate puternic prin procesul de asumare locală a semnificației modelului, chiar și atunci când sunt aproape de denaturarea totală a sursei.

Aceste manifestări – apeluri la arhitectura cultă – decorează o arhitectură tradițională pe care o găsim neschimbată atunci când depășim membrana dinspre spațiul public. (pl. 07)

materiale de construcție. (pl. 16) Un procent de 78.6% din fondul construit (case și anexe) este reprezentat de construcțiile edificate în sistemul tradițional (asocierea piatră de mină cu lemn). *Demisolul* (în unele cazuri acoperit cu boltă din piatră), rezultatul fie al adaptării spațiului construit la configurația terenului, fie la o destinație funcțională particulară (comercială sau industrială) este realizat din piatră de mină legată cu mortar de var. *Târnațul* (în cele mai multe cazuri închis cu sticlă) și *scara* (în unele cazuri închisă), în „L” sau dreaptă, sunt realizate din lemn. *Etajul* este realizat din bârne sau dulapi protejați cu tencuieli din pământ fixat cu ajutorul șipcilor, nuielelor sau scoabelor.

Aceluiași sistem tradițional de construcție i se adresează numărul mare al anexelor gospodărești, realizate integral din lemn (43,7% din fondul construit).

Un procent foarte mic din fondul construit, 5%, reprezintă construcțiile care se bazează pe folosirea în integralitate a pietrei sau a cărămizii. Dotările publice și cele trei biserici se încadrează în această categorie – diferențiate de construcțiile tradiționale și din acest punct de vedere. Materialul de acoperire - lemnul (șită și șindrilă) - generalizat în trecut la toate construcțiile, acum îl mai regăsim în proporție foarte mică (3% din fondul construit) sub alte tipuri de învelitori moderne (66%) care afectează puternic imaginea întregului Centru istoric. (pl. 17)

2.4.4. Țesut urban

Suita analizelor urbanistice subliniază cele două tipuri de țesut urban – cel cu influențe urbane și cel industrial tradițional - suprapuse pe fondul de tip rural. Cele trei tipuri de țesut urban sunt definite de caracteristici care conferă ansamblului studiat unicitate locală, națională și universală.

Modul de ocupare a terenului (pl. 09), asociat cu analiza dimensiunii parcelor (pl. 08), a modului de acces pe parcelă (pl. 07) și a modului de delimitare a parcelor (pl. 18) sunt edificatoare pentru înțelegerea întrepătrunderii celor trei tipuri de țesut, care la rândul lor conțin particularități care conduc la detașarea celor zece zone istorice.

Zona Pieței și aria sa de influență (Piața, Berg, Cătălina, zona de acces în Piață) determină caracterizarea sa ca un țesut de tip urban prin: concentrarea construcțiilor așezate pe aliniament sau care sunt așezate pe limitele laterale ale parcelor, concentrarea parcelor cu dimensiuni mici, prezența gangurilor și a acceselor directe în construcții din spațiul public (private sau comerciale).

Zonelor miniere istorice (Văidoaia, Susași) le corespund atribute care fac să transpară caracterul industrial astăzi dispărut: existența construcțiilor așezate liber pe parcelă cu anumite tendințe de orientare față de aliniament (care fac dintr-o fostă zonă industrială – Brazi – elementul intermediar între structura urbana și cea rurală), concentrare a parcelor cu dimensiuni relativ mici, acces în construcție de pe parcelă și mult mai sugestiv pentru caracterul industrial al acestor zone este accesul în demisol direct din stradă care în unele cazuri atestă existența casei cu *jomp* (încăpere pentru spălatul minereului iarna).

Analiza procentului de ocupare a terenului (pl. 10), a coeficientului de utilizare a terenului (pl. 11), a regimului de înălțime (pl. 12) și a funcțiunilor (pl. 14) face distincția mult mai clară între tipul de țesut urban (zona Pieței și aria de influență) și cel rural și, din cadrul celui de tip rural, subliniază mai ferm tendințele de organizare ale unor elemente (mai ales în Brazi, unde profilul industrial istoric începuse deja să capete valențe semiurbane). Tipului de țesut urban al Pieței îi corespunde și acum o concentrare a funcțiunilor și dotărilor publice, dar analiza funcțiunilor istorice (în mare parte astăzi dispărute) afirmă rolul de centru al acestei zone la scara întregii localități.

Analiza modului de utilizare a terenului (pl. 13) relevă mai multe aspecte importante ale situației actuale a zonei istorice în ansamblu. Pe de o parte, suprafața remarcabilă a

imobilelor monumente istorice (4.5 ha), a monumentului istoric – situl Centrul Istoric Roșia Montană (38,7 ha) și suprafața importantă ocupată de pădurile în mare parte tinere (32,8 ha) – martor al puterii de regenerare a cadrului natural.

Sublinierea modului în care a fost terasat terenul de-a lungul timpului în scopul construirii (pl. 18) face din zona Centrului istoric un exemplu de interacțiune specială între om și mediu, dar adaugă în același timp, prin prevalența materialului folosit (piatră de mină), legătura directă cu activitatea care a modelat întregul peisaj al Roșiei Montane.

2.4.5. Caracteristicile peisajului – cadrul natural

Peisajul cultural al sitului Roșia Montana reunește cele trei tipuri de structuri istorice – peisajul arheologic subteran sau de suprafață – așezarea – peisajul industrial tradițional – într-un cadru natural și el cu anumite particularități. Din acest punct de vedere cadrul natural – fundalul manifestărilor culturale – este indisolubil legat de componentele fizice, mărturii cu putere de expresie a caracterului istoric și cultural. Detașarea din structura complexă a sitului a elementelor cu valențe preponderent naturale se supune aceleiași metode de analiză aplicată structurii urbane.

Pe de altă parte, o altă precizare referitoare la contextul natural Centrului Istoric Roșia Montană trebuie făcută: Situl Roșia Montană – parte a peisajului Munților Apuseni, compus din multe valori de patrimoniu natural – a susținut o activitate care a modelat peisajul natural și i-a adăugat valoare tocmai prin faptul că a reprezentat, așa cum probabil și alte zone miniere o fac, accente într-un peisaj natural pitoresc. În acest mod putem caracteriza preliminar peisajul Roșiei Montane – peisaj prin excelență minier istoric care, după anul 1948, s-a transformat, fără să altereze substanța care l-a generat, într-un peisaj cu atribute naturale importante. Fără să fie înregistrată vreo intervenție umană de dirijare a evoluției vegetației, peisajul natural și-a reluat locul firesc. Este poate dovada cea mai grăitoare a modului special de folosire a resurselor – fără epuizarea mediului, făcând astfel loc regenerării naturale a zonei.

Acest balans între peisajul istoric și regenerarea naturală va fi scopul analizelor următoare care prin detașarea părților ne vor releva elementele sugestive ale caracterului – scopul final în vederea protejării peisajului în ansamblu.

2.4.5.1. Elementele caracteristice și atribute care definesc caracterul peisajului zonei Roșia Montană⁶²

1. fizice: vale punctată de masive, încheiată sub forma unui amfiteatru delimitat de coastele unor masive bine individualizate;
2. ecologice: zona este afectată de activitatea minieră istorică și mai ales de cea de dată recentă – ape de mină contaminate apele curgătoare – acest proces este vizibil în zona din aval a pârâului Roșia; în zona Centrului Istoric și pe crestele masivelor caracterul natural este doar parțial afectat;
3. istorice – peisaj minier antic vast, conservat (necropole), întrepătruns cu peisajul preindustrial continuat până în epocă contemporană; semnificativ pentru toate etapele conținute, într-o formă foarte sugestivă;
4. vizuale – masivele muntoase perforate de guri de mină de coastă contrastând cu întinderile mari de pășuni de pe coastele domoale; perspectivele ample spre valea Roșiei și valea Cornei; fundal apropiat în sens opus, parcurgând în amonte valea;

⁶² LANDSCAPE DESIGN ASSOCIATES JUNE 2001, BASINGSTOKE AND DEANE LANDSCAPE ASSESSMENT: MAIN REPORT, Appendix 2: Methodology, p. 132-139

www.basingstoke.gov.uk/NR/rdonlyres/2A7533FA-C7B1-41CA-834D-9550D01B003A/0/1Contents_Foreword_Background.pdf

5. construite – așezare minieră surprinsă și conservată în momentul de trecere de la forma rurală la cea urbană – semnificativ;
6. arheologice – cea mai vastă structură minieră romană cunoscută – unicitate; sit arheologic foarte întins – vestigii arheologice comune punctate de monumente exemplare;
7. industriale – sistemul hidrotehnic preindustrial, rețeaua densă de galerii, transformarea tehnicilor de extracție pe fundalul modului de exploatare tradițional medieval – semnificativ;
8. sociale – comunitatea dezvoltată la Roșia a fost una cu un caracter aparte față de cele rurale învecinate; peisajul Roșiei Montane este rezultatul direct al mineritului tradițional, activitate care a generat nu numai peisaj dar și comunitatea ale cărei concepții, obiceiuri, datini și credințe, transmise prin viu grai sau materializate în mediul construit sunt caracterizate de un fond cu puternic caracter arhaic⁶³ unde diversitatea influențelor, deși interpretate și transformate, rămâne transparentă în forma de manifestare proprie (importantă).
9. patrimoniu cultural – semnificativ, cu accente de unicitate, pentru toate epocile.

2.4.5.2. Tipologie peisagistică

Încadrarea generală a peisajului prin detașarea celor trei tipuri de peisaj a fost rezultatul suprapunerii următoarelor criterii de evaluare: pitoresc (*scenic quality*), particularitate (*sense of place*), caracter nealterat, starea de conservare, peisajul ca resursă (potențial), interesul de conservare a peisajului, amenințările la care este supus peisajul (interesul de protejare), gradul de izolare⁶⁴.

Peisajul antropizat, cu transformări complexe determinate de existența localității și a exploatărilor miniere, suprapune reliefului montan de altitudine medie.

1. **peisajul culmilor** (900 – 1100 m altitudine)
 - amplitudine, profunzime și elemente surpriză: lacuri cu asociații de arbuști pe mal
 - orizonturi filtrate în pădurea de conifere (molid, brad);
 - pajiști de graminee (părușca, iarba vântului, firuța).
2. **peisajul văilor** (500 – 800 m altitudine)
 - biodiversitate, accente (molid, pin, mesteacăn, paltin, carpen, frasin, fag);
 - peisaj de luncă și vai seci (anin, plop, salcie, alun, păducel).
3. **peisajul localității** (550 - 580 m altitudine)
 - orizonturi externe filtrate și calme, armonia planurilor obținută prin alternanța cortinelor vegetale (mesteacăn, salcâm, paltin de munte);
 - arbori foioși plantați liniar pe limita parcelelor;
 - valoarea peisagistică ridicată este dată de formele de relief și de vegetația specifică subetajului fagului și molidului.

⁶³ Roșia Montană – Studiu Etnologic, București, 2004, p. 63.

⁶⁴ V. supra 62

2.4.5.3. Distribuția vegetației⁶⁵

I. Vegetația lemnoasă

1. Arbori foioși

răspândire: în interiorul zonei locuite, pe versanții sudici ai masivelor Jig și Văidoaia, în partea estică a așezării pe culmea care delimitează Tăul Mare, în văile seci și de-a lungul apelor curgătoare.

caracteristici:

- Strat vegetal recent determinat de restabilirea spontană a echilibrului ecologic și din intervențiile silvice de protecție a solurilor
- Arborii sunt grupați în pălcuri în zona locuită și în masive destructurate de defrișări în nordul și estul așezării
- Arborete cu compoziție mixtă, rar grupuri cu o singură specie
- *Robinia pseudoacacia* a fost introdus pentru stabilizarea terenurilor erodate, fiind o specie pionieră pentru zonele degradate, unii autori apreciind-o ca fiind unica specie supraviețuitoare pe solurile sărace
- *Betula pendula* colonizează arealele populate cu făgete care au fost defrișate, fiind și ea o specie rezistentă pe soluri oligotrofe
- Pălcuri de arbori și arbuști foioși (în puține cazuri pomi fructiferi) marchează limitele proprietăților prin plantații liniare
- Specii dominante: *Acer pseudoplatanus*, *Carpinus betulus*, *Betula pendula*, *Fagus sylvatica*

specii reprezentative:

- *Acer pseudoplatanus*, *Alnus glutinosa*, *Alnus incana*, *Betula pendula*, *Carpinus betulus*, *Fagus sylvatica*, *Fraxinus excelsior*, *Malus* sp. (cultivat), *Populus tremula*, *Prunus* sp. (cultivat), *Quercus robur* (foarte rar), *Robinia pseudoacacia* (introdus silvic), *Salix alba*, *Ulmus glabra*.

2. Arbori rășinoși

răspândire: pe versantul nordic al masivului Cârnic, în zona Tăului Brazi și a bisericii romano-catolice

caracteristici:

- Arborii sunt grupați în masive
- *Pinus sylvestris* a fost introdus pentru ecologizarea haldelor de steril, având pretenții edafice reduse
- Molidișurile apar pe fundul văilor umbrite, pe versanți menținându-se amestecuri cu făgete, datorită fenomenelor de inversiune termică

specii reprezentative:

- *Picea abies*, *Abies alba*, *Pinus sylvestris* (introdus silvic)

3. Arbuști foioși

răspândire: în interiorul zonei locuite, în masivele de arbori foioși, de-a lungul apelor curgătoare dar și sporadic în zonele stâncoase

caracteristici:

- Pălcuri de arbori și arbuști foioși marchează limitele proprietăților prin plantații liniare
- În zonele de defrișare a jnepenișului apare *Vaccinium myrtillus*, acesta formând asociații vegetale împreună cu *Pinus mugo* pe ariile stâncoase
- *Hippophae rhamnoides* este o specie introdusă prin tehnici agro-silvice pentru stabilizarea unor versanți abrupti sau a unor terenuri degradate.
- Specii dominante: *Corylus avellana*, *Crataegus monogyna* și *Spiraea ulmifolia*

⁶⁵ Dat fiind faptul că biodiversitatea floristică a zonei Roșia Montană a fost puțin studiată, prezenta analiză a întâmpinat dificultăți în ceea ce privește raportarea la datele oferite de literatura de specialitate. Pentru a asigura obiectivitatea, corectitudinea și actualitatea datelor, este necesar un studiu botanic și fitosociologic detaliat, de teren, care să acopere toată perioada de vegetație prin cercetările „în staționar” cu relevee realizate cel puțin o dată pe lună din primăvară până în toamnă.

specii reprezentative:

- *Cornus mas, Corylus avellana, Crataegus monogyna, Daphne mezereum, Frangula alnus, Hippophae rhamnoides, Prunus spinosae, Rhamnus frangula, Rosa canina, Rubus caesius, Rubus hirtus, Rubus idaeus, Salix fragilis, Sambucus nigra, Sambucus racemosa, Sorbus aucuparia, Spiraea ulmifolia, Vaccinium myrtillus*

4. Arbuști rășinoși

răspândire: pe versantul nordic al masivului Cârnic, în masivele de arbori rășinoși, în zona Tăului Brazi și sporadic pe zonele stâncoase

caracteristici:

- Arbuștii rășinoși, dar mai ales jnepenișurile constituie o armătură naturală a solului împotriva eroziunii, a alunecărilor de teren și a formării grohotișurilor, ele contribuind și la formarea solurilor pe grohotișuri

specii reprezentative:

- *Juniperus communis, Juniperus sabina, Pinus mugo*

II. Vegetația erbacee**1. Pajiști**

răspândire: pe suprafețe largi, perimetral zonei locuite

caracteristici:

- În structura pajiștilor se remarcă diversitatea specifică ridicată, dar și predominanța acestora în cadrul covorului vegetal al zonei studiate (60% din suprafața totală)
- Suprafețele acoperite de pajiști secundare sunt utilizate ca pășuni și fânețe în folosință mixtă alternantă
- Conțin specii rare și vulnerabile și habitate foarte importante (*Arnica montana, Campanula persicifolia, Centaurea nemoralis, Centaurea erythraea, Crepis vesicaria, Chaerophyllum hirsutum, Galanthus nivalis, Galium mollugo subsp. erecta, Galium verum, Genista tinctoria, Lathyrus sylvaticus, Leucanthemum vulgare, Rhinanthus minor, Rumex acetosa, Salvia pratensis, etc.*)

specii reprezentative:

- *Achillea millefolium, Agropyrum repens, Agrostis alba, Agrostis tenuis, Alopecurus pratensis, Anemone nemorosa, Anemone ranunculoides, Anthoxanthum odoratum, Anthyllis vulneraria, Arrhenatherum elatius, Arnica montana, Astragalus glycyphyllos, Astrantia major, Botrychium lunaria, Briza media, Bromus hordeaceus, Brukenthalia spiculifolia, Bunias orientalis, Calamagrostis arundinacea, Calluna vulgaris, Campanula patula, Campanula persicifolia, Carex sp., Carum carvi, Centaurea erythraea, Centaurea nemoralis, Chaerophyllum hirsutum, Chrysanthemum rotundifolia, Cichorium intybus, Colchicum autumnale, Coronilla varia, Crepis paludosa, Crepis vesicaria, Crocus heuffelianus, Cruciata laevipes, Cynosurus cristatus, Dactylis glomerata, Dactylis polygama, Daucus carota, Dentaria bulbifera, Deschampsia cespitosa, Echium italicum, Ferulago sylvatica, Festuca pratensis, Festuca rubra, Filipendula ulmeria, Filipendula vulgaris, Galanthus nivalis, Galium mollugo, Galium odoratum, Galium verum, Genista tinctoria, Gentiana asclepiadea, Gentiana asclepiadea, Gentiana praecox, Geranium phaeum, Geranium pratense, Gymnadenia conopsea, Hieracium aurantiacum, Hieracium transsilvanicum, Holcus lanatus, Hypericum maculatum, Hypericum maculatum, Hypericum tetrapterum, Hypochaeris radicata, Juncus articulatus, Knautia arvensis, Lamium galeobdolon, Lathyrus niger, Lathyrus pratensis, Lathyrus sylvaticus, Lathyrus vernus, Leontodon hispidus, Leucanthemum vulgare, Lolium perenne, Lotus corniculatus, Luzula luzuloides, Lysimachia nummularia, Majanthemum bifolium, Medicago falcata, Medicago lupulina, Melittis melissophyllum, Molinia coerulea, Mycopodium selago, Myosotis scorpioides, Nardus stricta, Oxalis acetosella, Parnassia palustris, Peucedanum aegapodioides, Phleum alpinum, Phleum pratense, Phyteuma scorzoniferifolia, Pimpinella major, Plantago lanceolata, Plantago media, Poa pratensis, Poa trivialis, Polygala vulgaris, Potentilla reptans, Primula vulgaris, Prunella vulgaris, Pulmonaria officinalis, Pulmonaria rubra, Rhinanthus minor, Rumex acetosa, Rumex acetosella, Rumex crispus, Salvia glutinosa, Salvia pratensis, Salvia verticillata, Scirpus sylvaticus, Senecio nemorensis, Stachis sylvatica, Stachys officinalis, Stellaria graminea, Thymus comosus, Tordylium maximum, Trifolium campestre, Trifolium medium, Trifolium montanum, Trifolium ochroleucon, Trifolium pannonicum, Trifolium pratense, Trifolium repens, Trisetum clavenscens, Trisetum flavescens, Trollius europaeus, Veronica chamaedrys, Veronica officinalis, Vicia cracca, Vicia sativa, Viola reichenbachiana*

2. Vegetația zonelor umede și mlăștinoase

răspândire: în zona Tăurilor, a bălților și rar în pajiști

caracteristici:

- Conține habitate prioritare și specii rare (*Eriophorum latifolium*, *Potentilla palustris*, *Drosera rotundifolia*, *Carex limosa*, *Dactylorhiza maculata*)

specii reprezentative:

- *Agrostis stolonifera*, *Caltha palustris*, *Carex dioica*, *Carex echinata*, *Carex hirta*, *Carex limosa*, *Carex viridula*, *Colchicum autumnale*, *Dactylorhiza maculata*, *Deschampsia cespitosa*, *Drosera rotundifolia*, *Equisetum fluviatile*, *Eriophorum latifolium*, *Filipendula ulmeria*, *Geranium sylvaticum*, *Geum rivale*, *Gymnadenia conopsea*, *Juncus articulatus*, *Lychnis flos-cuculi*, *Nardus stricta*, *Pedicularis exaltata*, *Phyteuma scorzonifolia*, *Polygonum amphibium*, *Potentilla erecta*, *Potentilla palustris*, *Rumex acetosa*, *Scutellaria hastifolia*, *Sphagnum sp.*, *Trollius europeus*, *Typha angustifolia*

3. Vegetația zonelor stâncoase

răspândire: pe masivele Cârnic, Jig, în nordul și estul localității

caracteristici:

- Pe lângă asociațiile vegetale arbustive de tipul *Vaccinio-Pinetum mughi* sau tufărișuri de *Crataegus monogyna*, *Sorbus aucuparia*, *Spiraea ulmifolia*, *Sambucus racemosa*, *Pinus mugo*, *Juniperus communis* cu *Pinus sylvestris* și *Betula pendula*, această zonă este caracterizată de existența unor asociații vegetale erbacee specifice de tipul: *Thymo comosi-Seslerietum rigidae*, *Sedo hispanici-Poetum nemoralis*

specii reprezentative:

- *Acinos arvensis*, *Alchemilla monticola*, *Asplenium septentrionale*, *Asplenium trichomanes*, *Briza media*, *Calluna vulgaris*, *Campanula patula*, *Carex distans*, *Carex echinata*, *Carex hirta*, *Carex hostiana*, *Chamaespartium sagittale*, *Deschampsia cespitosa*, *Deschampsia flexuosa*, *Euphorbia cyparissias*, *Festuca sp.*, *Fragaria vesca*, *Galium mollugo*, *Galium verum*, *Genista tinctoria*, *Helianthemum nummularium*, *Hieracium sp.*, *Leucanthemum vulgare*, *Linum catharticum*, *Lotus corniculatus*, *Orchis coriophora*, *Plantago lanceolata*, *Poa pratensis*, *Poa nemoralis*, *Polygala vulgaris*, *Polypodium vulgare*, *Potentilla argentea*, *Potentilla tabernaemontani*, *Sanguisorba minor*, *Saxifraga paniculata*, *Scleranthus annua*, *Scleranthus annuus*, *Sedum acre*, *Sedum hispanicum*, *Sedum rubens*, *Senecio sylvaticus*, *Sesleria rigida*, *Silene nutans*, *Spergularia rubra*, *Thymus comosus*, *Trifolium pretense*, *Vaccinium myrtillus*, *Veronica officinalis*, *Viola lutea ssp. calaminaria*.

2.4.5.4. Evaluarea organizărilor vegetale (pl. 20)

Au fost detașate șase reprezentări importante atât pentru caracterul vegetației, cât și al peisajului în ansamblu:

1. vegetația zonelor umede – zonă valoroasă pe de o parte pentru existența aici a habitatelor prioritare și a unor specii rare și, pe de altă parte, asociată cu tăurile sunt repere de identitate ale localității.
2. pajiștile – existența speciilor rare și vulnerabile și a habitatelor foarte importante, asociate cu modul de delimitare al vastelor proprietăți ating valențe naturale și estetice foarte prețioase.
3. plantațiile pe limitele de proprietate – această configurație se adresează atât zonei construite, cât și pajiștilor exterioare. Diversitatea asocierilor și a configurațiilor depășesc atributul funcțional care le-a generat și produc o definitorie influență asupra spațiului public al așezării (pl. 21 - analiza spațiului public).
4. zonele stâncoase – constituie elemente de accent ale peisajului, iar cele asociate cu urmele exploatărilor miniere adaugă atributul istoric peisajului natural.
5. pâlcurile de foioase – alături de prezența speciilor cu rol de fixare și formare a solurilor pe sterile (jnepenșurile), grupările vegetale punctează întreaga zonă – devenind elemente cu puternic ambiental.

6. masivele de arbori rășinoși – grupările de arbori rășinoși au ajuns să definească atât fundalul sudic și sud-estic al așezării, cât și versantul Cârnic în ansamblu.

2.4.5.5. Unități de peisaj (pl. 24)

Peisajul așezării. Determinările reliefului care au condiționat realizarea rețelei de drumuri, modul de amplasare a construcțiilor prin ample lucrări de amenajare a pantelor, precum și relația localitate - exploatare tradițională auriferă definesc în intravilanul localității peisajul așezării propriu-zise.

Peisajul
așezării

Peisajul Tăurilor – Tăul Mare, Tăul Anghel și Tăul Brazi. Lucrări industriale de mare amploare, mărturii ale organizării exploatarei tradiționale din perioada medievală și modernă. Componentei industriale i se adaugă vechimea acestor mari construcții industriale, construite începând înainte de 1735⁶⁶ și continuând până în jurul anului 1750.

Peisaje
industriale
miniere

Peisajul industrial al masivelor Cârnic și Văidoaia. Fundalul natural sudic și nordic al așezării păstrează urme puternice ale exploatărilor: guri de mină, steril prăvălit pe coaste, versanți stâncoși lipsiți de vegetație. În cadrul acestei unități anumite particularități naturale distinctizează zona Văidoaia

Peisajul industrial al Masivului stâncos Văidoaia. Fundalul natural nordic al așezării. Poartă puternice urme ale exploatarei tradiționale. Imaginea acestui masiv este caracterizată nu de dimensiunea naturală ci de factorul antropic, mărturie istorică a exploatarei.

Peisajul pădurilor de conifere – masivul Cârnic. Fundalul natural sud-estic al așezării este vegetat puternic, făcând legătura între zona de extracție istorică din Cârnic și peisajul utilitar.

Peisaj natural

Peisajul utilitar. Înconjoară, cum este și firesc datorită caracterului său agricol, așezarea, dar prin modul special de delimitare a proprietăților, definește un tip de peisaj coerent de legătură între cel al așezării și cel cu atribute industriale al tăurilor.

Peisaj agricol

2.4.6. Prezențe arheologice (pl. 25)

Săpăturile arheologice nu au vizat zona Centrului Istoric, iar cele câteva sondaje făcute în apropierea Tăului Anghel au adus la lumină urmele firave ale unei locuiri temporare medieval târzie - premodernă⁶⁷. Această stare de fapt este diametral opusă potențialului arheologic ridicat al zonei Centrului istoric. Pentru perioada medievală sau preindustrială mărturiile cartografice localizează la suprafață concentrările sistemelor hidrotehnice sau ale grupurilor de șteampuri și în subteran sistemele de galerii. Putem astfel să identificăm zone clar delimitate – purtătoare de potențial arheologic medieval, modern sau contemporan.

Sondaje
arheologice

De asemenea, potențialul arheologic pentru perioada romană este foarte ridicat dacă urmărim coerența modului de utilizare și ocupare a terenului sugerat de cercetările arheologice din ultimii ani (vezi cap. 2.2.3. – p.13). La această ipoteză de lucru se adaugă descoperirea în zona construită a localității a unor spoii romane, cum ar fi un fragment de lespede votivă descoperită în anul 1963 în curtea casei cu nr. 335⁶⁸ și multitudinea spoliilor romane menționate la Roșia Montană începând cu sec. al XIX-lea. Din aceeași perioadă

Potențial
arheologic
ridicat –
perioada
medievală și
modernă

Descoperiri
întâmplătoare

⁶⁶ Data construcției Tăului Brazi nu este cunoscută, dar fondurile arhiviste păstrează mențiunea că este anterior Tăului Țarina, datat 1735-1750. Tăul Mare a fost construit în intervalul 1735-1750 (Cristina Rîșcuța, op. cit., p.23).

⁶⁷ <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2005/cd/index.htm>

⁶⁸ IDR III/3, p. 380 - 381, nr. 386.

datează un fenomen semnificativ, manifestat în rândul localnicilor - valorizarea vestigiilor arhitecturii antice, într-un mod de altfel larg răspândit, prin „expunerea” fragmentelor descoperite, înglobate, cu fața la vedere, în zidurile noilor construcții⁶⁹ – locuințe, biserici sau simple lucrări de inginerie civilă.

Astfel, migrarea materialului litic, epigrafic sau arhitectural, din locul descoperirii sale, de cele mai multe ori întâmplătoare, spre locul expunerii, este consemnată de istorici în multiple cazuri, după jumătatea secolului al XIX-lea: trimisul lui Anton Steinbüchel, și, mai târziu chiar Theodor Mommsen, care ajunge în zona Alburnus Maior în 1857, într-o vizită de documentare, descriu mai multe monumente epigrafice, la casele Popasake, Janko Francisc, Romulus Gritta și Ioan Madan⁷⁰. În zidurile acestora din urmă, situate în Roșia Montană la numerele 209 și respectiv 389, era vizibilă câte o stelă funerară, cu inscripția spre stradă. În jurul casei Gritta, de altfel, ia naștere un adevărat lapidariu format din piese de arhitectură și sculptură funerară romane, surprins într-o gravură realizată spre sfârșitul secolului, în 1892⁷¹. Un grup de patru altare funerare, aflate acum în colecția Muzeului Mineritului din Roșia Montană, au fost întâi zidite, la scurt timp după descoperire, la jumătatea secolului al XIX-lea, la gura galeriei „Ferdinand”, pentru ca mai târziu să ajungă în parcul liceului „Horea, Cloșca și Crișan” din Abrud⁷². Un alt altar votiv descoperit probabil tot la Roșia Montană a ajuns, la 1873, în biserica Sf. Nicolae din Abrud, iar un altul, descoperit în 1868 în zona Țarina, a folosit ca „picior de pistol” în biserica ortodoxă din Roșia Montană până în 1925, când a fost transportat în muzeul din Turda⁷³.

Elementele de patrimoniu arheologic devenite însemne ale construcțiilor de epocă modernă trebuie conservate în poziția în care au fost reutilizate sau expuse, ca fiind o mărturie a însușirii de către autorii acestor gesturi nu doar a elementelor romane, dar și a prestigiului culturii romane de la care ne revendicăm geneza.

Chiar dacă peisajul localității este sensibil săracit astăzi de astfel de evidențe ale trecutului său – multe ajunse în muzee – mai este încă punctat de câteva piese de arhitectură sau de sculptură funerară romană: coloana de „la gura minei”, cele două blocuri masive care flanchează poarta casei nr.347⁷⁴ sau fragmentul de stelă funerară zidit în pivnița fostului atelier-școală⁷⁵. Este posibil deci ca zidurile caselor să mai ascundă și alte *spolia* sub straturile de tencuieli adăugate în timp iar orice intervenție care presupune decopertări ale zidăriei trebuie relevată și studiată cu atenție.

*Spolii folosite
în
construcțiile
de epocă
modernă*

⁶⁹ Ca și în alte regiuni bogate în vestigii romane, această tendință, de data aceasta cu veche tradiție medievală, se manifestase cu consecvență în Țara Hațegului.

⁷⁰ CIL III 1268, 1271, 1272, 1276, 1277, 1269; republicate în IDR III/3 nr. 390, 396, 413, 420 – 424, 429 – 431.

⁷¹ V. Wollmann, *op.cit.*, pl. XXV / 3

⁷² *Ibidem*, pl. XXVI

⁷³ IDR, III/3, p. 381 – 382, nr. 387 și respectiv p.386 – 387, nr. 392.

⁷⁴ V. Apostol, Inedite.

⁷⁵ V. Wollmann, *op.cit.*, p.296, pl. XV / 2

2.4.7. Definirea și delimitarea Subzonelor istorice de referință (planșa 03.1)

În urma analizelor urbanistice specifice Studiului istoric zonal au fost izolate șapte Subzone istorice de referință care definesc Centrul istoric Roșia Montană, trei Subzone istorice de referință semnificative pentru conservarea caracterului Centrului istoric și cinci subzone istorice de referință cu caracter peisager:

- *Subzona Pieței* cu un dezvoltat caracter urban, își asumă în primul rând funcțiunea de reprezentare, dar și pe aceea comercială și de distribuție. Piața reprezintă nodul compozițional cel mai important al structurii localității, focalizând în jurul său un spațiu public coerent delimitat;
- *Subzona de acces în Centrul istoric*, cu alcătuire liniară specifică așezărilor rurale organizate de-a lungul unui drum important sau al unui curs de apă, dar cu funcțiuni publice de categoria celor din Piață;
- *Subzona Berg-Cătălina*. Nucleul *Berg*, situat în nordul Pieței, pe un teren accidentat, este alcătuit pe o tramă stradală determinată de relief și cuprinde construcții de tip tradițional cu tendințe urbane prin unificarea taluzărilor, a delimitărilor de proprietate, fațadelor, porților într-un registru asemănător fronturilor; Nucleul *Cătălina*, conturat în jurul unui nod al tramei stradale, cuprinde locuințe de factură urbană prin limbajul arhitectural. Aceste două nuclee, prin modul de ocupare a terenului, prin prezența funcțiunilor istorice conexe cu caracter rural reprezintă o componentă importantă a acestui ansamblu diversificat, iar în raport cu subzona Pieței subliniază aria de influență a centrului localității, motiv pentru care au fost reunite într-o Subzonă istorică de referință comună;
- *Subzona Văidoaia*, derivată din vechea zonă cu funcțiuni de locuire îmbinate cu mica industrie (prelucrarea minereului cu șteampuri antrenate de cursul pârâului Roșia, astăzi dispărute) păstrează modul de organizare rural cu parcele de mari dimensiuni și spațiu public neregulat;
- *Subzona Susași* reprezintă un țesut tradițional difuz, cândva marcat de o dublă funcționalitate – locuire și prelucrare a minereului;
- *Subzona Brazi*, așezată de-a lungul uliței Brazi, cuprinde parcele cu construcții aliniate și destinații mixte concentrate în jurul unui nod stradal. Această zonă, care se întinde până la marginea Tăului Brazi, a rezultat probabil din transformarea treptată a configurației industriale într-una orientată spre ulița de acces la concentrarea de instalații de prelucrare a minereului;
- *Subzona interstițială* este alcătuită din construcții dispersate care, prin modul de organizare, nu definesc grupuri cu trăsături comune, ci constituie fondul general în care se găsesc elemente cu puternică individualitate și în același timp repere urbanistice esențiale pentru structura Centrului istoric (de ex. biserica catolică, biserica reformată);
- *Subzona de legătură* - între structura liniară a segmentului inferior al așezării și structura reticulată neregulată a segmentului superior; subzona este reprezentată de tronsonul drumului de acces spre Piață cuprins între gruparea de locuințe colective care întrerup țesutul tradițional și subzona de acces în Centrul istoric;
- *Subzona Berg II* este grupată în jurul unui nucleu al rețelei stradale, cu mare putere de polarizare;
- *Subzona mixtă* este similară subzonei interstițiale ca densitate a construcțiilor, în schimb preponderența modul de utilizare agricol al imobilelor definește această unitate;
- *Subzona Cătălina-Monulești* cuprinde la suprafață o unitate clar definită a peisajului utilitar, dar asigură și protejarea sistemului de galerii miniere identificat în subteran;
- *Subzona Tăului Mare și Subzona Tăurilor Brazi și Anghel* sunt definite de lacurile artificiale de epocă modernă, componente de prim rang al patrimoniului industrial istoric;

- *Subzona Cârnic, Subzona Jig* cuprind două valențe definitorii pentru peisajul cultural al Centrului Istoric și al sitului Roșia Montană în ansamblul său – fundalul natural al zonei construite își depășește calitatea naturală și împlinește prin multitudinea urmelor istorice conținute atributul de peisaj cultural.

2.4.8. Categoriile de protecție în raport cu caracteristicile subzonelor (planșa 03.2)

Protecția necesară pentru cele șapte subzone principale este aceea impusă de statutul de monument istoric, sub toate aspectele conservării și restaurării caracterului istoric; pentru cele trei subzone înconjurătoare protecția, moderată, trebuie corelată cu caracterul zonelor centrale; pentru zona arheologică și zonele fundal, dat fiind caracterul peisager utilitar sau industrial istoric, sunt permise numai formele de exploatare actuală a terenului pentru zonele cu caracter agricol și intervențiile de conservare și valorificare a peisajului industrial istoric.

2.4.9. Modul și gradul de dezvoltare posibil al fiecărei subzone (planșa 03.3)

Zona prezintă un potențial foarte ridicat de exploatare a resursei culturale. Activarea acestuia depinde de o serie de măsuri, detaliate preliminar în *Planul de management al patrimoniului cultural – Centrul istoric Roșia Montană*. Dintre acestea iese în evidență, în acord cu concluziile Studiului istoric zonal, introducerea unui nou profil funcțional: turismul - de agrement sau cultural. Cele două tipuri de turism se vor putea întrepătrunde, dar succesul acestor operațiuni este condiționat de persistența locuirii în zonă și de corelarea funcțiilor publice cu cele domestice. Structurarea funcțională de principiu a subzonelor este următoarea:

- *Subzona de acces în Centrul Istoric* - activarea funcțiilor istorice - Primărie, Școală, Grădiniță - polul dotărilor administrative și de învățământ ale Centrului istoric.
- *Subzona Pieței* - activarea funcțiilor istorice, introducerea unor funcțiuni noi pentru dezvoltarea infrastructurii turistice bazată pe turism cultural. Tot aici vor fi amplasate și o parte a serviciilor pentru populație (alimentație publică, comerț, etc.)
- *Subzona Berg-Cătălina, subzona Brazi, Subzona interstițială* - dezvoltarea infrastructurii turistice bazată pe turism de agrement (pensiuni agroturistice și pensiuni rurale spre periferie) combinată în zonele de influență ale Pieței cu birouri.
- *Subzona Văidoaia, Subzona Susași* - dezvoltarea infrastructurii turistice bazată pe turism cultural și turism rural prin integrarea serviciilor în principal gospodăriilor tradiționale miniere.
- *Subzona Berg II, Subzona de legătură, Subzona mixtă* - zone cu permisivitate de intervenție mărită care vor antrena dezvoltarea spațială viitoare în jurul Centrului istoric. În această zonă va fi încurajată densificarea spațiilor construite, cadrul natural fiind fundalul potrivit unor funcțiuni turistice rurale.
- *Subzona Cătălina-Monulești, Subzonele tăurilor* - vor fi menținute ca zone preponderent rurale. Singurele activități constructive vor fi cele legate de agrement și de protecția /valorificarea patrimoniului industrial (guri de mină, instalațiile hidrotehnice, etc.) prin acțiuni de conservare ale peisajului.
- *Subzonele industriale istorice* - vor fi acceptate numai lucrările de valorificare a peisajului⁷⁶. Prin urmare, lucrările de amenajare peisageră vor urmări: restaurarea peisageră, acolo unde activitățile actuale au provocat distrugerii importante, prin gestionarea arboretelor existente

⁷⁶ Termenul valorificare, având în vedere că substanța originală istorică a coastei Cârnicului a fost totuși afectată în proporție mică, circumscrie în termenii Convenției Europene a Peisajului lucrările de consolidare structurală (reconstrucție a zonelor distruse de exploatarea actuală), potențarea particularităților miniere istorice, protejarea și fortificarea continuității istorice și a caracterului peisajului, îmbunătățirea biodiversității.

cu funcții de protecție a solurilor sau a terenurilor alunecătoare; sau valorificare a caracterului industrial minier istoric, prin lucrări de amenajare peisageră.

2.4.10. Elemente valoroase și necesități de protecție (pl. 22-26)

La nivel mai aprofundat de detaliere, sunt identificate construcții, ansambluri și amenajări valoroase care definesc peisajul construit al Centrului istoric. Fie că este vorba de case, de construcții cu destinație publică sau de simple anexe gospodărești, de zidurile de terasare și delimitare (*mauri* din zidărie seacă), de spații publice sau de perspective valoroase, aceste elemente contribuie la identitatea țesutului urban.

Sunt reperate astfel construcții de valoare, la care se adaugă construcții anexe.

Piața, morfologia neregulată și dinamică a elementelor rețelei stradale, spațiul liber rezidual din Zona Văidoaia, tăurile sau coastele marcate de prăvăliri de steril și perforate de galerii subterane ale masivelor muntoase din jurul Centrului istoric – toate aceste elemente se adaugă țesăturii complexe a valorilor culturale ale sitului.

În concluzie, elementele valoroase – tramă stradală, parcellar, construcții, ansambluri, amenajări, spații publice, cadru natural, peisaj istoric minier – trebuie protejate și conservate.

Pentru a le proteja vor fi necesare lucrări de conservare, restaurare și punere în valoare aplicate zonelor și subzonelor istorice, dar și elementelor individuale, cum sunt: mauri, delimitările vegetale ale proprietăților, drumuri și spațiilor publice (menținerea caracterului organic), lacurile, lucrările miniere caracteristice pentru peisajul industrial – guri de mină și mine acolo unde este cazul, etc.

2.4.11. Elemente protejate din PUZ

a. Natura și gradul de protecție; intervenții permise

a.1. Imobile protejate - monumente istorice clasate (Anexa 7.6)

În această categorie se înscriu *toate* imobilele cuprinse în Centrul istoric, care este clasat ca monument istoric, categoria sit. Față de acest statut juridic de protecție general, un număr de treizeci și cinci de clădiri sunt înscrise individual în Lista monumentelor istorice, ceea ce le conferă un statut suplimentar de protecție.

La acestea se adaugă un monument particular – galeria minieră Cătălina-Monulești, desemnată drept monument arheologic. Regimul de protecție al cărui obiect principal este ansamblul de elemente subterane care compun sistemul de galerii miniere desemnat, se aplică asupra tuturor imobilelor de la suprafață, cărora le corespund în subteran elemente ale monumentului.

Această situație, a existenței unui regim de protecție generalizat, atrage după sine și o limitare a libertății de intervenție în zonă. Astfel, toate lucrările de construcții trebuie avizate, în condițiile legii, de către Comisia Națională a Monumentelor Istorice sau, după caz, de Comisia Regională a Monumentelor Istorice, pentru cazurile și în condițiile stabilite prin Regulamentul acestui PUZ.

a.2. Imobile protejate prin PUZ + RLU (Anexa 7.8)

Față de regimul de protecție general, prin această documentație este instituit un regim suplimentar de protecție, asupra unei categorii de imobile identificate prin Studiul istoric zonal ca purtătoare de valori culturale. În această categorie intră construcțiile și amenajările ale căror valori nu le califică pentru clasare în Lista Monumentelor Istorice, dar le recomandă ca elemente importante ale patrimoniului cultural al zonei studiate. Se instituie

astfel asupra acestor elemente un regim de protecție detaliat prin regulamentul corespunzător PUZ.

b. Propuneri de includere a unor imobile în Lista monumentelor istorice (clasare individuală) (Anexa 7.7)

Din rândul construcțiilor protejate prin PUZ + RLU se desprinde o categoria aparte – a construcțiilor și amenajărilor ale căror valori le califică pentru includerea în LMI. Imobilele respective vor fi propuse spre clasare la DJCCPCN Alba. Până la parcurgerea procedurii legale și emiterea deciziei de clasare sau neclasare, imobilele respective vor beneficia de statutul de protecție oferit de prezenta documentație. Sunt propuse 33 de noi monumente.

c. Spații publice protejate

Acestor categorii de protecție li se adaugă spațiile publice protejate și alte elemente semnificative pentru definirea caracterului zonei, cum ar fi elementele de delimitare și adaptare la configurația terenului – garduri, terasări, plantații de limită.

d. Elemente de gestiune și reglementare care decurg din SIZ

- obligativitatea descărcărilor de sarcină arheologică
- elaborarea de studii istorice prealabile eliberării autorizației de construire/desființare pentru mare parte din imobilele cu construcții, mai puțin cele exceptate în mod expres prin prezenta documentație; și a altor studii și investigații (în condițiile stipulate în regulament)
- declanșarea unor campanii de cercetări arheologice care să vizeze patrimoniul industrial de suprafață, în zonele în care documentele evidențiază elemente aparținând acestei categorii;
- elaborarea de studii referitoare la speciile și habitatele protejate de lege din zona tăurilor și cea a pășunilor
- necesitatea ecologizării zonelor afectate de exploatările actuale cu ocazia lucrărilor de valorificare ale peisajului în zonele purtătoare de mărturii ale activității miniere istorice (în special versantul nordic al Cârnicului)

2.4.12. Analiza potențialului de dezvoltare al fiecărei subzone

În subzonele istorice construite delimitate poate fi continuată densificarea fondului construit în direcția înregistrată de Studiul istoric zonal astfel:

- în Piață, Berg - gruparea la stradă, în acord cu caracteristicile vecinătăților, însoțită de porți de acces sau garduri din zidărie seacă;
- în Brazi - tendința de grupare la stradă, dar cu un grad mediu de ocupare;
- în Văidoaia, Susași - menținute caracterul rural-industrial tradițional și configurația organică a spațiului public;
- în subzona interstițială, subzona mixtă - sunt permise atât amplasarea pe aliniament, precum și cea liberă pe parcelă;
- în zonele de dezvoltare turistică vor fi valorificate peisager elementele cadrului natural și pot fi permise lucrări de construcție minimale pentru dotările turistice specifice, precum și construcțiile menite să valorifice patrimoniul industrial tradițional;
- în zona galeriei Cătălina-Monulești vor fi valorificate peisager delimitările vegetale și anexele agricole; va fi permisă construirea doar pentru astfel de anexe.
- în zonele de protecție a patrimoniului industrial minier istoric vor fi posibile amenajările peisagere care vor înlesni în același timp accesul la toate elementele conservate sau recuperate prin cercetare.

2.5. Sinteza etapelor parcurse prin stabilirea atitudinii față de elementele componente ale zonei

Studiul istoric general (v. cap. 2.2. – Elemente de Studiu istoric general) și cel zonal (v. cap. 2.4 – Studiu istoric zonal) au subliniat în zona Centrului istoric o concentrare deosebită a valorilor istorice, arhitecturale, urbanistice, peisagere, industriale tradiționale – în general culturale, fără ca patrimoniul sitului Roșia Montană să fie astfel acoperit.

- a. Analiza valorii arhitecturale a construcțiilor, precum și a altor elemente au indicat și gradul diferit de protecție necesar conservării resursei culturale. Pentru fiecare element au fost identificate astfel lucrările permise: categoria restaurare-conservare; categoria reabilitare; categoria restructurare și integrare în valorile culturale ale zonei învecinate; propuneri de înlăturare.
- b. A rezultat din Studiul istoric zonal că Zona istorică de referință a Centrului Istoric este compusă din două categorii majore de unități: Centrul istoric propriu-zis (**I.**) și structura urbană cu rol de protecție a caracterului Centrului istoric (**II.**) care la rândul lor sunt divizate în mai multe Subzone istorice de referință diferențiate prin modurile în care se combină componentele structurii urbane (trama stradală, parcelarul, fondul construit, funcțiunea): **I.1.** Piața, **I.2.** Zona de acces, **I.3.** Berg-Cătălina, **I.4.** Văidoaia, **I.5.** Brazi, **I.6.** Susași, **I.7.** zona interstițială, **II.8.** zona de legătură, **II.9.** Berg II, **II.10.** Zona mixtă;
- c. Monumentul istoric Galeria Cătălina-Monulești, precum și concentrarea elementelor de patrimoniu minier tradițional în zona masivului Letea au generat o zonă de protecție al cărei principal scop este protejarea vestigiilor miniere: **III.11. Cătălina-Monulești.** La acestea se adaugă modul de configurare a parcelelor agricole - atribut peisagistic valoros care necesită protecție – și semnalarea unor specii și habitate protejate în zonele de pajiști, care de asemenea necesită protecție.
- d. O altă concluzie a studiilor istorice se referă la componenta industrială istorică, devenită astăzi reper al cadrului natural al Centrului istoric. Acestea au fost asimilate unor elemente cheie de valorificare turistică, fie ea de agrement, fie culturală. Astfel cele trei tăuri și urmele activității miniere tradiționale au generat zone cu particularități speciale: **III.12. Tăul Mare**, **III.13. Tăul Brazi-Anghel**, **III.14. versantul masivului Cârnic**, **III.15. versantul masivului Jig.**

Studiile de fundamentare au pus în evidență, de asemenea, un număr semnificativ de disfuncții, dintre care cele mai importante sunt:

- lipsa legăturilor la nivel regional care, deși figurează în documentațiile de urbanism, nu sunt practicabile – cu excepția drumului Gura Roșiei - Piață;
- disfuncții legate de circulația auto în interiorul zonei, cauzate de prospectul redus al străzilor și de lipsa locurilor de parcare amenajate;
- dezvoltarea insuficientă a rețelelor edilitare;
- rețele edilitare care alterează puternic percepția spațiilor și clădirilor – cabluri la vedere;
- disfuncții legate de percepții necontrolate sau dezagreabile ale unor spații sau grupuri de clădiri, precum și configurări spațiale arhitectural-urbanistice întâmplătoare, lipsite de coerență, cauzate de dispariția sau transformarea unor fragmente urbane (cum ar fi latura estică a Pieței – nr.322, sau, pe latura vestică, nr.316);
- rupturi ale țesutului urban rezultate prin intervenții recente (dispariția Palatului Ajtai) sau prin dezagregare (Văidoaia).
- distrugerii ale peisajului istoric minier în zona masivului Cârnic. Din fericire, deși distrugerile au compromis o parte importantă, substanța originală conservată este suficient

de bine reprezentată, încât intervenții urgente de valorificare vor putea potența calitățile peisajului în ansamblul Centrului istoric.

Aceste concluzii, formulate pe parcursul studiului, au fost sintetizate în **recomandările privind întocmirea regulamentului aferent P.U.Z.**, care cuprind:

- formularea unor reglementări explicite referitoare la protecția potențialului patrimoniu arheologic al zonei, prin impunerea cercetării arheologice ca bază a eventualelor descărcări de sarcină arheologică în vederea construirii, indiferent de regimul de proprietate al terenului și de natura intervențiilor, inclusiv pentru săpăturile prilejuite de lucrări la rețele de utilități publice;
- stabilirea unor reglementări explicite privind amenajarea spațiului public, conservarea caracterului spațiilor pietonale; tratarea suprafețelor de călcare ale spațiilor publice (pavaje – conformare, materiale, texturi); restricționarea amplasării panourilor publicitare, a firmelor și a altor elemente de semnalizare, a aparatelor de aer condiționat și a oricăror alte elemente care pot avea un impact negativ asupra calității spațiului urban;
- reglementări privind modul de delimitare a parcelelor și de realizare a lucrărilor de sistematizare verticală (împrejmuiri, *mauri*, terasări);
- modul de organizare a plantațiilor, în aliniament, la limita dintre proprietăți sau zone cu utilizare distinctă, sau în grupări, în zonele cu densitate scăzută a construcțiilor;
- reglementări privind intervențiile de întreținere, de refacere, de modificare, de restaurare a finisajelor exterioare (cromatica, textura, tâmplăria originală a golurilor, materialele învelitorilor ș.a.) atât în cazul clădirilor cu statut de monument istoric, cât și pentru celelalte clădiri sau pentru construcțiile noi.
- reglementări peisagere referitoare la amenajarea zonelor împădurite, a zonelor agricole, precum și a zonelor purtătoare sau definite ca peisaj industrial istoric: guri de mină, halde de steril, canale de aducțiune, amprenta șteampurilor, etc.